

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

NUMMER 11/12

NOVEMBER/DECEMBER

1992

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund
for Sønderjylland

Abonnementspris
125 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.
Enkeltnumre 15 kr. pr. stk.

Ekspedition:
Historisk Samfund
for Sønderjylland,
Sekretariat,
Haderslevvej 45,
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83.
Kontortid, ti.-to. kl. 9-13.

Redaktion:
Inge Adriansen,
Museet på
Sønderborg Slot
6400 Sønderborg
Carsten Porskrog
Rasmussen
Institut for Grænseregions-
forskning, Aabenraa

Henrik Fangel (ansv.)
Institut for sønderjysk
lokalhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa

© Sønderjysk Månedsskrift
og forfatterne

Sønderjysk Månedsskrift
indtales på bånd, der kan
lånes på biblioteket

Sats/montage: Aabenraa Fotosats ApS
Tryk: P. E. Offset & Reklame A/S,
Varde

I dette nummer:

- Sønderjysk Skoleforenings stiftelse - i anledning af 100 års jubilæet den 30. november 1992* 315
Fra en nyudkommet bog, skrevet af Per Salling, om Søren Hansen Salling bringes et afsnit, der fortæller noget af historien om, hvad der gik forud for Skoleforeningens stiftelse i 1892.
- Øen i Sandbjerg sø* 320
Gunnar Solvang fortæller - i tilknytning til historien om Sandbjerg mølle i sidste nummer - om en ø, der ligger i mølledammen, og funderer over, hvad det er for en bygning, der har ligget her.
- Med »Anna Cecilie« fra Aabenraa til New Orleans* 322
Bjørn Poulsen, Aabenraa, fremdrager fra arkiverne en beretning om en sejlads med et Aabenraa-sejlskib i 1839-40.
- Af Hoptrup skoles historie* 327
En notits i en avis 1839 gav nøglen til forståelse af Hoptrup gamle skoles bygningshistorie. Sven Ohlsen, Hoptrup, fortæller om hvordan.
- »Sønderjyske piger, I forglemme dem ej«* 329
Fra afsløringen af mindestenen for Helga Maria Tofte på Oversø kirkegård den 13. juni 1992 bringes et sammendrag af provst C. Karstofts tale.
- Jul i Branderup præstegård* 332
Kirsten Poort Lanthén, Søborg, fortæller om julen og andre højtider og fester i sit barndomshjem i Branderup præstegård omkring 1930.
- Set og sket i Sønderjylland. Grænselandskronik* 336
H. E. Sørensen, Skærbæk, kommenterer begivenheder og tildragelser i Sønderjylland i sommeren 1992.
- Det sker på nordslesvigske museer* 340
Museernes arrangementer året ud - og en udstilling om »De andre og os«
- Bognyt* 342
- Bagsiden om forsiden:*
Sandbjerg slot 344
Skabelsen af Sandbjerg slot er forudsætningen for den mølle og mølledam, som er omtalt side 320-22. Carsten Porskrog Rasmussen, Aabenraa, fortæller om slottet og dets historie.

Forsidebilledet viser facaden af Sandbjerg slot, som det så ud i begyndelsen af dette århundrede. På bagsiden fortæller Carsten Porskrog Rasmussen om palæet og om slottets historie. Fot. Museet på Sønderborg slot.

Sønderjyds Skoleforenings stiftelse

- i anledning af 100 års jubilæet den 30. november 1992

Af PER SALLING

Den 30. november 1992 er det 100 år siden, Sønderjyds Skoleforening blev stiftet. I forbindelse med jubilæet er udsendt et jubilæumsskrift, der behandler foreningens virke 1942-1992. Foreningens første 50 år er behandlet i et jubilæumsskrift, som udkom i 1942. I dette skrift behandles bl.a. de planer og drøftelser, der gik forud for foreningens stiftelse i 1892. Her siges det, at det var forstander på mejeri- og folkehøjskolen i Ribe, Søren Hansen Salling, der fik ideen til en forening, hvis formål skulle være at fremstikke midler til dansksindede nordslesvigeres besøg på efterskoler nord for Kongeå-grænsen.

Søren Hansen Sallings oldebarn, Per Salling, Tåstrup, har netop udgivet en bog om sin oldefar »Kom ihu hvad en Levetid er - bogen om forstander Søren Hansen Salling, Ribe«. Heri berettes om Sallings omfattende

Indtil 1921 hed Sønderjyds Skoleforening »Den nordslesvigske Skoleforening« og anvendte dette mærke med de sønderjyske løver og to enkelt hjertes fra det sønderjyske våbenskjold.

til fremme af de unges ophold på danske efterskoler og højskoler.

I sin bog (side 74-79) fortæller Per Salling, hvorledes disse tanker efterhånden fik et konkret indhold.

I årene 1876-78 havde Søren H. Salling deltaget i et forsøg på at etablere en organisation, der dels skulle drive en dansk friskole i Sønderjylland, dels støtte ældre karles og pigers ophold på højskoler i Danmark. Oprettelsen af S.S.¹⁾ og dennes første efterskole i Hejls tog vinden ud af sejlene på forsøget; men Salling bar ideen (der nok oprindeligt gik tilba-

virke til gavn for danskheden i Sønderjylland og også hans andel i Skoleforeningens grundlæggelse er omtalt - til dels på grundlag af ikke tidligere kendt materiale.

I Sønderjysk Månedsskrift 1992 s. 219-25 og 263-267 offentliggjorde Per Salling Søren Hansen Sallings »erindringer« 1842-91. Det var en levedsskildring, som S. H. Salling skrev i forbindelse med en ansøgning til Kultusministeriet. Heri omtaler han bl. a. de mænd i Nordslesvig, som han havde kontakt med (se månedsskriftet s. 267 note 1), og som han søgte at vinde for tanken om et organiseret arbejde

ge til en artikel, I. P. Junggreen havde skrevet i Dannevirke i 1869) videre, og nogle år senere søsatte han den igen.

Højskoleforstander Hans Lund, Røding, fortæller i Sønderjyds Skoleforenings jubilæumsskrift fra 1942 (s. 21): »På initiativ af Gaardejer A. D. Hørlück i Rurup samledes den 8. Septbr. 1885 en mindre Kreds af Mænd i Haderslev for

at drøfte Ungdommens Skolegang, og herfra udsendtes der følgende 'Opfordring til vore danske Medborgere': »Efter som det under de Forhold, hvorunder Skolevæsenet for Tiden er ordnet her i Nordslesvig, ikke tør antages, at Børnene ved deres Afgang fra Skolen har faaet en saadan Udvikling, at de have endog en tarvelig Kundskab særlig i deres danske Modersmaal, saaledes at de kunne fremsætte deres Tanker skriftlig heri, som og i Dansk Fædrelandshistorie og Geografi, har det stillet sig for os som mere nødvendigt end nogensinde, at Befolkningen lader deres Børn efter deres Konfirmation besøge de danske Fortsættelsesskoler som særligt skikkede til at meddele dem de Kundskaber, Børnene som voksne Mennesker ikke kunne undvære, og som de som sagt for Tiden ikke faar i vore Skoler. Men da der hidtil ikke fra vor Side er gjort noget for at støtte disse Skoler, og der trænges til Støtte i saa Henseende, for at Børn fra denne Side Grænsen under billige Vilkaar kunne besøge dem, har vi undertegnede tilladt os at henvende os til flere af vore Venner om med os at være virksom for at indsamle Bidrag til Støtte for de nævnte Skoler i foreløbig 5 Aar. De Skoler, som der for Tiden nærmest tænkes paa at støtte, er Birkedals i Hejls, Petersens i Skibelund og Sallings i Lustrupholm.²⁾

Vi Undertegnede er villige til at modtage, hvad der maatte indkomme, og fordele Beløbet mellem samtlige nævnte Skoler.«

Underskriverne er foruden Hørlück P. Skau, Bukshave, Rasmus Hansen, Kastrup, S. M. Bych, Lunding, Philip Møller, Jægerup og I. P. Junggreen, Aabenraa.«³⁾

Af de seks underskrivere ovenfor står de fire - Hørlück, Skau, Rasmus Hansen og Bych - på Sallings liste over kontaktpersoner; og en femte - Junggreen - var

død i mellemtiden. Og når man så ser på opfordringens motivation og på, hvilke skoler der i første omgang skulle støttes, synes det klart, at Salling har haft en finger med i spillet.

Planen faldt igen; nogle kritikere mente, at udvalget af anbefalede skoler var for snævert, og at man hellere skulle prøve at finansiere fripladser ved højskoler efter elevernes eget valg, andre ville hellere have, at man arbejdede for danske fortsættelsesskoler syd for grænsen. Men Salling slæbte ideen med sig videre; og en gang i løbet af juli 1892 begyndte der endelig at ske noget, da Salling diskuterede planen med et par af sine gamle bekendte, Thomas Møller i Døstrup og hans kone Meta. De bakkede kraftigt op om ideen og satte ham i forbindelse med Jens P. Jensen i Lovrup, der ligeledes blev meget optaget af den.⁴⁾

Salling opsøgte derefter H. P. Hanssen og drøftede planen med ham, hvorefter han på De samvirkende sønderjyske Foreningers årsmøde i Svendborg 30. - 31. juli henvendte sig til foreningernes formand, tandlæge Axel Carstens, for at få hans opbakning.⁵⁾ Carstens stod imidlertid i forbindelse med Sprogforeningen for gennem den at få udbredt kendskabet til S.S.' skole i Hejls, og i den situation ville han ikke støtte oprettelsen af en konkurrerende forening. Dette kunne dog ikke stoppe planen. 7. august blev der afholdt et møde i Jens P. Jensens hjem, hvor Salling forelagde sagen for en mindre kreds, primært bestående af vælgerforeningstillidsmænd fra vestegnen, og endnu en gang var der bred tilslutning.

H. P. Hanssen blev nu for alvor koblet på projektet, idet både Salling og Jensen skrev til ham og bad ham skrive et udkast til vedtægter samt i det hele taget stille sig i spidsen for arbejdet med at få foreningen oprettet. I de følgende uger forelagde Salling desuden planen for

Hejls Efterskole lå sammen med efterskolerne i Skanderup (ved Vamdrup), Skibelund, Holsted, Bramminge og Vester Vedsted lige nord for grænsen mellem Danmark og Nordslesvig. Disse skoler modtog langt den største del af de unge dansksindede nordslesvigere, som kom på dansk efterskole, i årene efter 1892 med støtte fra Den nordslesvigske Skoleforening. Her er det piger på Hejls Efterskole, der lytter opmærksomt. Væggene prydes af billeder af danske digtere og andre kendte personer. Fot. ca. 1900 af Vald. Olsen, Kolding, i Historiske Samlinger, Aabenraa.

adskillige af de ledende mænd i det nordlige og vestlige Sønderjylland, og mange tilsluttede sig ideen principielt; men det er nok typisk for reaktionerne, når H. P. Hanssen skrev i sine erindringer, at Salling havde drøftet sagen med P. Skau og J. N. H. Skrumsager: »De billigede begge Tanken, men Skau ønskede Virksomheden knyttet til Vælgerforeningen, Skrumsager til Sprogforeningen.« Mange mente, at to foreninger var nok.

Nu holdt Hanssen imidlertid fast; han anså det for nødvendigt at danne en helt ny forening, der havde sit tyngdepunkt på vestegnen, da denne i foruroligende grad havde antaget karakter af »Det døde Hav«; nu skulle den føres ind i det

aktive, nationale arbejde. 22. oktober blev det på et nyt møde hos Jens P. Jensen, hvor Hanssen, Salling og en halv snes af egnens foregangsmænd deltog, vedtaget at stifte foreningen. Det udkast til vedtægter, Hanssen havde udarbejdet, blev vedtaget med nogle få ændringer, og man besluttede at opfordre en bred kreds af fremtrædende mænd - især fra vestegnen - til at underskrive en indbydelse til et stiftende møde. Dette møde skulle egentlig have fundet sted i Tønder; men man kunne ikke finde et tilstrækkeligt stort dansk lokale der. I stedet fandt mødet sted hos gæstgiver Åbling i Skærbæk 30. november.

Indbydelsen var underskrevet af 63 af

Jens P. Jensen (1841-1923) var gårdejer i Lovrup i Døstrup sogn. Han var Den nordslesvigske Skoleforenings første formand 1892-99. Fot. 1901 i Historiske Samlinger, Aabenraa.

de mest fremtrædende sønderjyder; blandt andre kan nævnes H. P. Hanssen, Gustav Johannsen, P. Skau, J. N. H. Skrumsager, pastor Poulsen fra Bovlund, Jens P. Jensen og Sallings bror, Christian Salling, Kastbjerg. Derimod kunne Salling selv som dansk statsborger ikke optræde officielt, hverken som underskriver eller som taler på det stiftende møde; hans rolle var udspillet nu, da foreningen var blevet en realitet.⁶⁾

Stiftelsen af Den nordslesvigske Skoleforening er blevet skildret omhyggeligt og detaljeret flere gange, først og fremmest i H. P. Hanssens »Et Tilbageblik« bd. 2 og i foreningens eget jubilæumsskrift fra 1942; begge bøger ligger til grund for fremstillingen her. Desuden er den ret kortfattede fremstilling i Hans Rosendals »Træk af Danskhedens Historie i Sønderjylland« bd. 2 s. 98ff interessant, fordi den har Salling selv som kilde. Jeg vil derfor her gå forholdsvis let hen over sagen og indskrænke mig til

at citere en redegørelse for Sallings andel i arbejdet, som Jens P. Jensen skrev i begyndelsen af 1893 - altså få måneder efter det stiftende møde i Skærbæk -, og som ikke har været fremdraget tidligere.

»På foranledning skal jeg udtale, at det er hr. forstander Salling fra Ribe, der har bragt tanken om en skoleforening frem herovre hos os, og har udfoldet stor virksomhed for at få foreningen dannet. Allerede for længere tid siden har han omtalt sagen til mig, navnlig sidste sommer da han sammen med en mand fra Døstrup besøgte mig i mit hus for at forhandle mere indgående om den. - For en større kreds af mænd og kvinder her fra egnen omtalte han dernæst sagen efter et foredrag, han afholdt i mit hus den 7. august forrige år, og den vandt alles bifald. - Vi lagde ved denne lejlighed en plan for det foreløbige arbejde for dens virkeliggørelse, ifølge hvilken de forsamlede skulle gøre sagen bekendt her i vesteregnet samtidig med at Salling satte andre egne af Nordslesvig og vore mere fremragende mænd i forhold til den. Dette skete også, således at vi kunne holde et forberedende møde hos mig til foreningens dannelse sidst i oktober forrige år. - Til dette møde var indbudt mænd fra vesteregnet og midten af landet. Og særlig havde vi indbudt H. P. Hanssen-Nørremølle, der over for Salling havde givet sagen sin fulde tilslutning, til mødet for at få udkastet til love givet den rette lovlige form. - Efter dette møde fulgte så mødet i Skærbæk, hvor foreningen blev dannet. Ved dette møde, hvor Salling også var tilstede, kunne han som udlænding selvfølgelig ikke tage del i forhandlingen, men dette hav-

de jo også mindre betydning, da vor plan for foreningen blev enstemmig godkendt af forsamlingen. Såvidt vi endnu er kommet med vor skoleforening, kan vi glæde os ved den gode tilslutning, den allerede har fået, og vi nærer derfor det håb, at den må virke med held til vort kære modersmåls bevarelse her i Sønderjylland; og da det er hr. Salling, som først har undfanget tanken og bragt sagen på bane, fortjener han tilfulde vor hjertelige tak.

Lourup den 9. februar 1893

Jens P. Jensen
formand for Den nordslesvigske Skoleforening«

Salling kunne som nævnt af Jensen ikke selv tage ordet på mødet i Skærbæk, der blev afholdt 30. november 1892. Men familien var repræsenteret alligevel, da hans bror, Christian Salling, Kastbjerg, var blandt de 63 indbydere til mødet. Salling kunne selvfølgelig heller ikke siden på nogen måde tage del i foreningens ledelse; så hans nationale arbejde måtte nu rettes i en ny retning.

At stiftelsen af skoleforeningen virke-

lig imødekom et behov, kan ses af den overvældende tilslutning, den fik lige fra begyndelsen. Allerede 20. marts 1893 - mindre end et halvt år efter Skærbæk-mødet - kunne H. P. Hanssen skrive til A. D. Jørgensen:

»Skoleforeningen har nu 3374 Medlemmer og 6600 Mark i Kassen. Der er 5-6 Retssager i Opmark, men det er heldigvis Sager, som efter mit Skøn vil ende med Frifindelse.

Mange Egne af Vestslesvig har tidligere haft en betænkelig Lighed med det døde Hav; Masserne er så tunge, at der skal meget til for at sætte dem i Bevægelse, men det er også sikkert, at kommer de først i bevægelse, så ligner de det døde Havs bølger deri, at Bølgeslaget ikke så let lægger sig igen, men falder hårdt og tungt som Hammerslag mod Skibene. Det forekommer mig at være sikkert, at hvis Regeringen ikke tager Reb i Sejlene, så står vi nu ved Begyndelsen til en dybtgående Bevægelse, som kan føre vidt og først sent vil lægge sig igen.«⁷⁾

Noter

1. S.S. = Sønderjydske Skolehjælp var stiftet i 1877 på initiativ af gårdejer Jep Fink i Hejls.
2. Disse tre højskoler og efterskoler - Hejls Efterskole, Skibelund Efterskole og Sallings højskole i Ribe lå umiddelbart nord for Kongeå-grænsen. Senere kom efterskolerne i Vester Vedsted, Holsted og Bramminge. De modtog alle et meget stort antal elever fra Nordslesvig, jfr. Sønderjydske Skoleforening 1892-1942, s. 269.
3. A. D. Hørlück (1836-1900), Rurup ved Toftlund; Peder Skau (1825-1917), Bukshave i Fjelstrup, bror til Laurids Skau; Søren M. Bych (d. 1909), Lunding på Haderslev Næs, Philip Møller (1846-1902) Jegerup ved Vojens var alle fremtrædende repræsentanter for de gårdejere, der var de bærende kræfter i den danske bevægelse i Nordslesvig. De sad inde med en lang række tillidsposter.
4. Jens P. Jensen (1841-1923) var gårdejer i Lovrup i Døstrup sogn og var formand for Den nordslesvigske Skoleforening 1892-99.
5. Axel Carstens (1847-1927) var opvokset i Nordslesvig og levede som tandlæge i København. Han fik i 1889 oprettet organisationen »De samvirkende sønderjyske Foreninger« og var dens formand indtil 1920. Han var desuden 1888-98 og igen 1902-04 formand for »Sønderjysk Centralforening« i København.
6. Navnene på de 63 underskrivere på indbydelsen er gengivet i Sønderjydske Skoleforening 1892-1942, s. 27.
7. Sønderjyske Årbøger 1979, s. 154.

Per Salling: Kom i hu hvad en Levetid er - bogen om forstander Søren Hansen Salling, Ribe. 283 s., ill. Borgens Forlag. Pris: 250 kr.

Øen i Sandbjerg sø

Af GUNNAR SOLVANG

I sidste nummer af månedsskriftet (side 297-302) fortalte Gunnar Solvang, Gladsaxe, om vandmøllen ved Sandbjerg Slot på Sundevad. Men også i mølledammen er der interessante rester fra fortiden - en ø med spor fra en bygning. Herom beretter Gunnar Solvang.

I Sandbjerg Mølledam - også kaldet Sandbjerg Sø - ligger en lille ø, kun et stenkast fra næsset hvorpå hertug Hans den Yngre i 1570'erne opførte hovedgården Sandbjerggård.

Øens udstrækning er blot få m², og den rager lige akkurat op over vandoverfladen ved dagligvande. Den er omkranset af siv, og et par store træer breder sine kroner skjærmende over den lille, unavngivne lokalitet. Øen optræder ikke på noget geodætisk kort, men den har altid været lokalkendt. Mange observerer næppe øen i det skønne sølandskab, da dens træer går ud i et med søbreddens øvrige bevoksning.

Øen opstod for ca. 420 år siden, mens hertug Hans opførte hovedgården og samtidig afskar en vig af Alssund, da han anlagde den 300 meter lange mølledæmning for at opstemme vandet i mølledammen til brug for den nyopførte vandmølle.

Trods navnløs og ukortlagt har den anonyme ø dog været genstand for forskellig tolkning. Således fortæller et folkesagn, at der skulle findes en hemmelig gang under søen fra Sandbjerggård til øen, som var et sikkert tilflugtssted.

I 1948 udgav forfatteren Tilde Svensson sin historiske roman: I tredje og fjerde led. Den bygger på en række historiske kendsgerninger om hertug Hans den Yngres liv og virke på Sandbjerg. I skildringen af »den unde bondeplagers« an-

læggelse af Sandbjerggård, hedder det bl.a.: »Urtehaven var anlagt og en abildgård plantet; men lysthaven skulle vente til foråret. Derimod var der - til stor forundring for de omboende folk - blevet bygget et lille hus ude i dammen; det lå noget fra stuehuset, og ud til det førte en lille bro.« (s. 63-75). Da pesten rammer gården, bliver en af romanens nøglepersoner - Else fra Skovhuset - af hensyn til smittefaren, forflyttet til lysthuset på øen og her dør hun senere.

I en artikel af C. J. Andersen: Esnæs Mølle og Sandbjerg (Sønderjysk Månedsskrift, 1965 s. 233-240), er øen genstand for en lokalhistorisk tolkning i forfatterens forsøg på at placere den forsvundne Esnæs Mølle ved Alssund. Andersen antager at Esnæs Mølle lå på øen.

Dette er dog næppe tilfældet. Og på Johannes Meiers kort over Sundevad fra 1649 optræder navnet Essenys (Esnæs) da også lidt sydvest for Dybbøl, hvor møllen formodentlig lå.

I 1950'erne foretog jeg flere ekskursioner til øen, der ligesom søbredden ved næsset er overstrøet med bygningsrester af tegl og skiffer. Flere store kampesten, enkelte tilhuggede, var den gang synlige mellem øen og næsset. Men et år sænkedes - som led i reducere af fiskebestanden - søens vandstand så meget, at øen blev helt frilagt og kunne nås til fods. I dens sydøstkant, muligvis under daglig vandlinje, stødte jeg på resterne af et grundmuret hjørne i munkesten. Indenfor lå rester af et flisegulv i et mønster, bestående af en brun kvadratisk fli-

Sandbjerg Mølledam med øen til venstre i billedet; i baggrunden udlænger ved Sandbjerg Slot, der skjuler sig bag træerne. Fot. 1977, Gunnar Solvang.

se, nogle mindre, smalle rektangulære, trekantede og trapezformede flisestykker i blå, gul og grøn farve - uglaserede og glaserede. Fra ekskursjonen hjembragtes nogle fliseprøver, som i 1974 blev indleveret til Museet på Sønderborg Slot.

Der er derfor næppe tvivl om, at der i sin tid har stået en bygning på øen, muligvis med skiffertag og opført samtidig med Sandbjerggård. Om dens udseende og anvendelse kan kun gættes.

Men sporene af renæssancegulvet lader sig dårlig forene med den formodede Esnæs vandmølle. Så passer »fantasi-billedet« fra romanen med lysthuset på øen, hvor den pestramte Else fra Skovhuset døde ensom, næsten bedre.

Hvorom alting er, så rejser øen i søen flere ubesvarede spørgsmål; nogle kunne måske besvares ved en nærmere undersøgelse af stedet.

Med »Anna Cæcilie« fra Aabenraa til New Orleans

Af BJØRN POULSEN

I Landsarkivet for de Sønderjyske Landsdele befinder der sig en samling, som ikke er særlig kendt, men alligevel er vigtig. Det drejer sig om »Søfartsafdelingen«, der for størstedelen består af arkivalier deponeret af Aabenraa Museum i 1951. Arkivar Bjørn Poulsen har kigget nærmere på et enkelt stykke i denne samling og fortæller her om dets indhold.

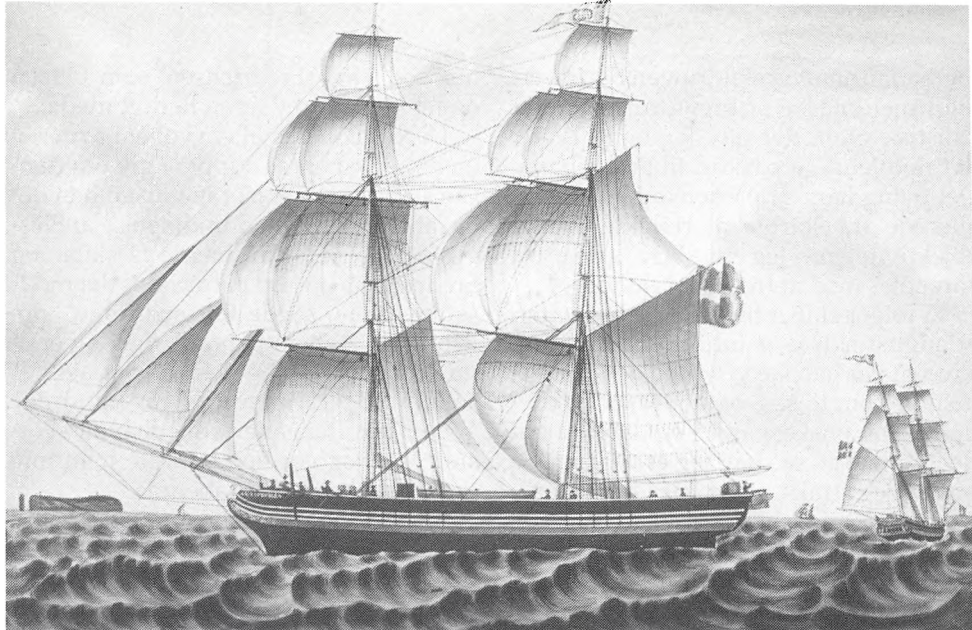
Landsarkivets søfartsafdeling rummer ialt 312 numre. De fleste er regnskaber og journaler fra 17-1800-tallets skibe. Man kan f. eks. følge barken »Australia« på rejsen mellem Sønderborg - New Port - St. Thomas og tilbage til Hamborg i årene 1844-45 ved hjælp af kaptajnens journal. Eller man kan se journaler ført af kaptajn H. Krag på sejlads mellem Assens og Kapstaden i 1876-78 og hans kollega J. G. Matthiesen på vej fra Liverpool til Sydamerika i 1887-88. Der er imidlertid også meget andet, således en opgavebog i styrmandskunst fra 1806-12, som har tilhørt en Wolle Petersen Krag i Løjt Kirkeby, og et halvt hundrede skibstegninger fra århundredeskiftet af skibsbyg-

ger Jacob Jacobsen i Aabenraa. Der kan nok være grund til i fremtiden mere systematisk at udnytte denne samling.

Formularbogen

Her skal af denne rigdom trækkes et enkelt arkivale frem, der befinder sig under den altid interessante titel »forskelligt«. Der er tale om et håndskrevet hefte, der på forsiden oplyser om sit indhold, at det skal tjene til læseøvelse for små børn og store mennesker, og at det er »udgivet« af tre mænd om bord på skibet Anna Cæcilie af Aabenraa på en rejse fra Flensborg til St. Thomas i året 1838. To af skribenterne, nemlig J. H. Slevogt og Hans Bang, kan ikke identificeres, men de har nok været passagerer. Derimod viser det sig, at den tredje, C. C. Fischer, var selve skibets kaptajn.

Christopher Conrad Fischer kom af en kendt kaptajnsfamilie. Han fødtes i den driftige søfartsby Aabenraa i 1811 og sejlede tidligt som styrmand på skibet »Die Hoffnung«, som hans fader førte. Da han begyndte at skrive i heftet, har Fischer antagelig været ganske ny-

Briggen *Anna Cecilie* af Aabenraa, bygget 1838 i Lübeck, med en drægtighed på 88 kommercelæster. Skibets reder var Fester Fischer, C. C. Fischers far. Fot. på Aabenraa Museum.

bagt kaptajn på briggen »Anna Cæcilie«, der var bygget i Lübeck.¹⁾

Og hvad skrev de tre på skibet så i heftet, der overalt er ført på tysk? Dets første halve hundrede sider viser sig at være fyldt med eksempler på dokumenter, der kan tjene som forlæg. Der er med andre ord tale om en formularbog. Normalt indledes hver type skrivelse med en definition, og dernæst kommer så konkrete eksempler på kvitteringer, obligationer, veksler og meget andet. Der er tale om et bredt spektrum af de dokumenttyper, som 1800-tallets købmænd betjente sig af, og man tør nok gætte på, at kaptajnens to medskrivere har befundet sig inden for handelsverdenen.

Betragter man eksemplerne nærmere, viser det sig, at skribenterne har haft deres stilfærdige form for morskab. Tydeligt er det f. eks. i ægteskabskontrakten, der omhandler ægteskabet mellem den fiktive amtsforstander Martin Clausen og den lige frit opfundne jomfru Ingeborg Petersen. De har valgt at udstede

deres kontrakt i »Bommelund«. At der her er tænkt på kroen Bommerlund i Bov sogn, hvor Bommerlund- snaps stammer fra, er ganske sikkert: kontraktens vidner er nemlig »J. N. Kümmel« og »P. H. Aquavit«.

Der er tale om en formularbog med personlig accent, men nogen sjælden type repræsenterer den ikke. Mange købte eller skabte sig sådanne nyttige samlinger, og havde heftets titel ikke knyttet det til togtet over Atlanterhavet i 1838, havde man næppe tænkt på søfart i forbindelse med det. Imidlertid, heftet var ikke afsluttet med formularerne, og søfarten har fået sit minde i heftets afsluttende ti sider.

Rejseskildringen

Heftet forblev ombord på *Anna Cæcilie*, for den 6. maj 1840 begyndte kaptajnen igen at skrive heri. Skibet drev rundt ved vindstille ud for Sardinien, og der var tid nok. Det, der skulle forfattes, var en rejsebeskrivelse til broderen derhjem-

me. Sådan angiver skildringen det i hvert fald, men måske er brevformen kun et stilistisk greb, der gav kaptajn Fischer det nødvendige påskud til at gå igang. Det tvang ham så på den anden side til allerede fra starten at reflektere over objektiviteten: »Jeg vil skrive, men du kan nøjes med at tro, hvad du vil« .

Vi følger skibet fra 1839 og fremefter: »I august sidste år forlod vi Hamburg. Vinden var ganske vist ikke den bedste, men vi kom til søs, og det er i almindelighed mit ønske, når jeg er i land, skønt det er modsat, så snart jeg er på søen. Så ønsker jeg straks, at jeg var i land igen«. Selv om det ikke bliver oplyst, må vi tro, at skibet har været befragtet af hamburgerske handelshuse, der var afgørende for Aabenraaskippernes sejlads i disse år.²⁾ Rejsen gik videre gennem Kanalen og »Det spanske Hav«. Atten dage senere passerede skibet Madeira uden landkending. Her traf man et engelsk skib, som havde forladt Elben samme dag som Anna Cæcilie, men som til Fischers store tilfredshed først nåede deres fælles destination, Rio de Janeiro, otte dage senere end han selv, »skønt han i høj grad hævdede at høre til hurtigsejlerne«.

Fra Madeira til Ækvator var der stabil vejr, og her mødtes man med en mængde skibe, hvoriblandt var den bekendte Aabenraaskipper Hans Bruhn (Nymølle) med det nybyggede »Dan«³⁾. I 36 timer forsøgte Fischer at sejle omkap med dette skib, men sakkede dog efterhånden bag ud.

Ved ankomsten til Rio måtte Anna Cæcilie ankre op ved det yderste fort og blive liggende her natten over. Da dagen brød frem havde skibet fået selskab af »die Creole« ført af kaptajn Lyck fra Sønderborg, og det skulle vise sig, at byen var fuld af kendte ansigter: »I Rio var der mange kendte, J. Jebsen, M. Ottsen, Bruhn, Burchardt, Schmidt og mange andre, herunder også en københav-

ner ved navn Fredrichsen, som Ottsen og Jebsen fordrev tiden herligt med«.

Diskussionen mellem københavneren og de to Aabenraaskippere gik om danske skibe. Aabenraaeren Ottsen hævdede, at Danmark med undtagelse af Slesvig og Holsten kun havde få skibe, og Fredrichsen påstod naturligvis det modsatte. »Bah«, sagde Ottsen, »idag kom Bruhn fra Aabenraa hertil, og idag endnu 3 danske skibe - 2 aabenraaere, 1 sønderborger - mens der går hundrede år imellem, der går en københavner. Første gang, jeg var her, spurgte man mig om København lå i Aabenraa !«

I øvrigt havde Fischer ikke megen tid til selve byen Rio de Janeiro. Som han bemærker, fik han næsten ikke set andet end havnen og mæglernes hus. Så hurtigt som muligt fik man en ladning kaffe ombord og begav sig mod New Orleans.

Rejsen forløb fint. Juleaften passeredes de Vestindiske Øer med dejligt vejr, og nytårsdag kom man forbi Cuba. 10. januar løb skibet så ind i Mississippis løb - »her begyndte verdens liv så igen«. Den store verdens liv viste sig for kaptajnen i form af dampskibe - »En mængde store meget specielt byggede dampskibe kom herved for at slæbe skibe ind til byen«. Fischer betages og frastødes af de nye kæmpeskibe - han fortæller om dem: skibe med store huse og hele maskineriet på dækket, skibe kun bygget til at slæbe, skibe der ødelægger alt, som kommer i vejen, skibe som larmer forfærdeligt. »Da maskineriet kun er simpelt, fordrer det megen damp, og om natten, når det er stille, kan man høre dem på en mils afstand, ligesom store hvalfisk, der blæser luften op«. Deres kraft er umådelig, og de kan mod strømmen slæbe fem eller seks skibe af Anna Cæcilies slags. Man må tro, at den aabenraaske skibsværfts-ejer Jørgen Bruhns køb af dampskibet »Christian VIII« i 1845 bl. a. har været påvirket af beretninger som denne.

Christopher Conrad Fischer (1811-85), kaptajn, senere agent og havneinspektør i Aabenraa. Fot. 20. marts 1863 af B. Meyer, Aabenraa, i Historiske Samlinger, Aabenraa.

Dampskibenes førere må kaptajn Fischer også undres over. De synes at høre til en egen slags mennesker, der fast har øjet rettet mod egen fordel og ikke tænker på den skade, de forretter hos andre. Ofte sejler de om kap med hinanden, og da er det ikke sjældent, at de med hele slæbet af skibe støder sammen. Så brækker masterne, skibene løber på grund, eller dampkedlen sprænger i luften sammen med dele af besætningen.

Man forstår, at vor kaptajn var noget urolig, da han kom på slæb hos en dampskibsfører, som havde ry for at være en særlig ivrig væddeløbssejler. Han var dansker af fødsel og talte endnu temmelig godt dansk. Fischer fik at vide, at dampskipperen tidligere havde haft en båd, som var sprunget i luften under kapsejlad. Det havde været en æressag for ham at komme først; han havde selv kommanderet fyrbøderne til at gøre deres yderste og var ved eksplosionen nær blevet slynget over på den båd, han sejlede om kap med. Fischer spurgte en af mandskabet, hvad dampskipperen så sagde. Svaret var, »at den forbandede kedel måtte gå ad Helvede til. Det var det eneste, han sagde«. Videre forhørte vor Aabenraakaptajn sig, om der var passagerer ombord. Svaret var, at det var der - henvend tyve. På spørgsmålet om deres skæbne, svarede de barske dampskibsfolk, at de fløj da naturligvis alle til Vor Herre.

Byen New Orleans imponerede ikke Fischer, og meget har han ikke at fortælle: Omegnen er flad og sumpet, »utilgængelig for den, som ikke er velsignet med brede fødder«. I vintermånederne fryser det ofte temmelig stærkt, men i den varme tid gror her alligevel sukker

og bomuld. I forbi parten noteres det, at den smukke nye børsbygning brændte ned i februar.

Men dampskibene gjorde stadig indtryk. Under den sidste del af opholdet tøede flodens øvre løb, og en mængde dampskibe kom ned. »På en gang har jeg set 200 ved broen, og ikke de fingster i har hos jer, men kasser, som kan rumme 6 til 10 gange så meget som mit skib. Du kan danne dig et begreb om det, når du hører, at der på en uge kom 52.000 baller bomuld herved, hvad der udgjorde omtrent 2/3 af alt, hvad dampskibene bragte i denne uge«. Det store antal matroser, som sejlede disse skibe, var ifølge Fischer for 2/3 dels vedkommende danskere og svenskere: »Her skulle kongen af Danmark søge sine matroser«.

Endelig fik Anna Cæcilie så en last bomuld ombord, der skulle til Triest. Fischer kunne glad forlade den driftige, men farlige by New Orleans og stå ud i rum sø. I starten var vejret godt, indtil der ud for Florida kom meget ustabilt vejr. Men, som Fischer noterede, sejlede

skibet godt, og man krydsede sig frem.

Da opdagede man en amerikansk brig ved navn Augusta i en jammerlig tilstand, uden master og bolværk. Skibet flød rundt ganske åbent for søen, og samtlige vandtønder var skyllet overbord. Heldigvis blev det rimeligt vejr, og kaptajn Fischer satte en redningsaktion igang. Alle briggens besætningsmedlemmer reddedes ombord med deres få ejendele. Klæder havde de næsten ingen af, da de var brugt til at stoppe de huller i skibet, som uvejret havde slået. Alt i alt var der ni personer, nemlig købmanden Welchs, som ejede lasten, kaptajn Pomroy, to styrmænd og fem matroser. Det eneste problem for kaptajn Fischer var nu at sørge for spise og drikke til så mange mennesker.

Augusta havde været et smukt skib, der kun var tre år gammelt, så det var hårdt for Pomroy at forlade det. Kaptajnen ejede selv halvdelen af skibet, og dets forlis var et økonomisk slag af dimensioner for ham. Men han viste sig som en mand; da man forlod skibet, udtalte han med fast stemme til Fischer: »Kaptajn, jeg har ikke haft noget i verden så kært som min kone, mine børn og min Augusta. Der går hun nu under, men den bedste del har jeg dog endnu,

nemlig hustru og børn, og hvis ingen vil give mig et skib igen, så kan jeg sejle som styrmand«.

Kaptajn Fischer svarede »som det er gængs i sådanne tilfælde« og, siges det i den allersidste sætning i beretningen, »førte samtalen ind på andre emner«. Vi må forestille os, at det har blæst op ud for Sardinien i 1840, og kaptajnen har måttet på dækket.

En kaptajn

Indholdet i heftet fra Anna Cæcilie giver os indblik i en kaptajns syn på livet. Christopher Fischer fremtræder levende, interesseret og i besiddelse af både følsomhed og humor. Med hans notater kommer vi bagom en af de personer, der muliggjorde den vældige vækst i Aabenraas skibsfart i årene 1820 til 1845¹⁾. Byen oplevede da en blomstring, der gjorde den til hertugdømmernes næststørste søfartsby, kun overgået af Flensborg. Det er miljøet blandt denne bys kaptajner, man bliver lidt klogere på gennem vort hefte. Hjemmevant bevægede man sig på de store have og i eksotiske havne. Livet var ikke kun slid og farer. For kaptajn Fischer var der også både godt og muntert selskab ombord og fængende diskussioner i havnene.

Kilder og henvisninger

Arkivalier vedr. Aabenraeegnens søfart befinder sig iøvrigt blandt Landsarkivet for Sønderjyllands privatarkiver, ligesom Aabenraa Museum besidder en række arkivalier vedr. søfarten.

Landsarkivet, Aabenraa, Søfartsafdelingen, Nr 63. Forskelligt.

1. Af Kaptajn C. C. Fischers Livserindringer. Ved Redaktør Niels Hansen. Sønderjydske Aarbøger 1924, s. 170. Jfr. Morten Kamphövener: Borgerskaber i Åbenrå 1686-1867, I, Åbenrå 1974, s. 153. Fischer, der 1839 giftede sig med kaptajnsdatteren Anna Elisabeth Callesen, døde i 1885.

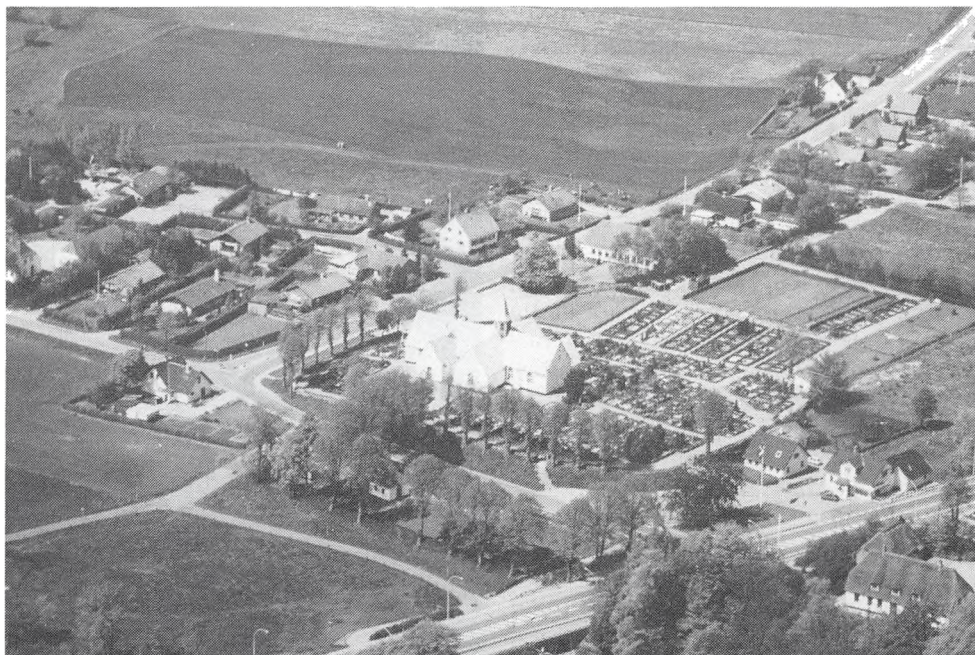
Dele af skildringen er uden henvisning til

kilden citeret hos H. Schlaikier: Aabenraa Søfarts Historie. Forsynet med tillæg af M. Michelsen. Aabenraa 1929.

2. Johan Hvidtfeldt og Peter Kr. Iversen: Åbenrå Bys Historie. II. Åbenrå 1967, s. 143.

3. Schlaikier anf. arb., s. 186.

4. Jfr. Ole Mørkegaard, Birgitte Kragh Rasmussen og Grethe Rung: Jørgen Bruhn, søfart og søfolk fra Aabenraa 1781-1858. Nordslesvigske Museer 9, 1982, s. 133-67 (også i Sønderjysk Månedsskrift 1982). Hans Chr. Johansen: Aabenraaskibes besejling på Middelhavet omkring år 1800. Sønderjyske Årbøger 1989, s. 167-182.

Luftfoto 1986 af Hoptrup kirke. Over kirken til højre (mellem kirkegården og vejen, der skærer tværs gennem billedet) ligger Hoptrup »gamle skole«, der fungerede som skolebygning fra 1839 til 1912. Fot. i privateje.

Af Hoptrup skoles historie

Af SVEN OHLSEN

Den nuværende skole i Hoptrup syd for Haderslev fylder 80 i år. Sven Ohlsen, Hoptrup, har benyttet lejligheden til at se nærmere på, hvilke skolebygninger der tidligere har været i Hoptrup.

Den nu 80-årige Hoptrup skole er siden 1912 til- og ombygget adskillige gange - bl.a. i 1925, 1954 og 1959. Efter nedlæggelse af de små skoler i Djernæs og Sønderballe fremstår skolen som en helt moderne centralskole for den langt overvejende del af sognets børn.

Den eneste tidligere skole, man har kendskab til i Hoptrup, er kendt som

»Den gamle Skole«. Den står og læner sig op ad kirkegården på adressen Marstrup Kirkevej nr. 83. Hvornår den er bygget, har ingen vidst, men for nylig faldt jeg over en avisartikel, der besvarer spørgsmålet.

Skolen der brændte

Præst i Hoptrup var fra 1761 til 1788 Johann Quedensen Harboe, der mest huskes som den, der i 1786 fik præstegården flyttet fra Marstrup til dens nuværende plads nær ved kirken. Han fik desværre kun kortvarig glæde af sin nye præstegård, da han døde som 56-årig

den 1. december 1788. I perioden indtil den nye præst, Lorents Antonsen Bertelsen, blev kaldet den 10. juli 1789, var embedet vakant. Af den grund blev kirkens altersølv opbevaret hos degnen i det halve år, sognet var uden præst. Degn og skolemester var på det tidspunkt Jørgen Wonsild.

Skolen skulle dog vise sig ikke at være det sikreste sted at opbevare sølvtøjet, da den netop i den periode nedbrændte til grunden. Kirkesølvet smeltede i varmen. Hoptrup kirkes nuværende alterkalk, disk og oblatæske er genfremstillet af dette smeltede sølv. Efter denne ulyksalige hændelse, var man uden skole i Hoptrup en tid.

Skolen fra 1789

Landsdelens ældste avis »Dannevirke«, der udkom for første gang i 1838, har den 10. april 1839 trykt en artikel, hvor en meget vred, desværre anonym, bonde benytter avisen til at lufte sine meninger om skolevæsenets dispositioner. Takket være hans heftige temperament kan vi nu få den gamle skole ved kirken sat på plads i historien.

Vi får i artiklen bekræftet, at Hoptrup skole efter branden i 1789 blev genopbygget, samt at den omtrent 20 år senere, i 1808, var blevet udvidet med et tilbygget klasselokale. Yderligere fortæller den vrede bonde os, at skolebygningen havde en bredde af 12 alen inden mure (ca. 7,5 meter), samt at den var opført af gode og stærke materialer.

Årsagen til mandens vrede var, at skolen i de dage var ved at blive nedbrudt for at blive genopført, som skulle den

De to sten i haven ved Hoptrup »gamle skole«, øverst sten med årstallet 1808, da skolen blev udvidet, i midten sten med initialerne HK (Hoptrup Kirkeby); nederst skimtes den ene sten med den gamle skolebygning i baggrunden, mens den anden sten skjuler sig i buskadset til højre. Fot. 1991 i privateje.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af
Historisk Samfund for Sønderjylland

Redaktion:
Inge Adriansen
Steen Wulff Andersen
Henrik Fangel
Carsten Porskrog Rasmussen

68. årgang
1992

Indhold

<i>Adriansen, Inge: Horn til hædersmænd .....</i>	136
<i>Adriansen, Inge: Boligforhold i teglindustrien gennem 100 år .....</i>	155
<i>Andersen, Boye: Dorthea Christine von Aichelberg og hertugsønnen Christian Carl .....</i>	22
<i>Andersen, Boye, og Steen W. Andersen: Pæn og nytteløs historie? - to kommentarer .....</i>	240
<i>Andersen, Poul: En trang så stærk til at udtale sig .....</i>	192
<i>Andersen, Poul og Stine Wiell: Historiecenter Dybbøl Banke - to kommentarer .....</i>	236
<i>Andersen, Steen W. og Lennart S. Madsen: Oldtidsminder, kirker og voldsteder på Nordals .....</i>	10
Rettelse hertil: side 58	
<i>Andersen, Steen W. og Boye Andersen: Pæn og nytteløs historie? .....</i>	240
<i>Askgaard, Helle og Henrik Fangel: Nordborg kommune - landskab og bebyggelse .....</i>	3
<i>Bendorf, J. C.: Fra fodpost til postbil - om postforhold i Ø. Højst .....</i>	205
<i>Brøndegaard, V. J.: Kveller - en nyttig plante .....</i>	55
<i>Christensen, Birgit: Gadenavneændringer i de sønderjyske købstæder ved Genforeningen i 1920 .....</i>	121
<i>Christensen, John Kronborg: Byggeskik på Nordals - et kort rids af bygningskulturen .....</i>	26
<i>Clausen, Kim J: Ringridning i 100 år - Als Nørreherreds Ringriderforening fylder 100 år .....</i>	33
Det nordalsiske landskab. Kort over Nordals	36
<i>Fangel, Henrik og Helle Askgaard: Nordborg kommune - landskab og bebyggelse .....</i>	3
<i>Fangel, Henrik: Lokalhistoriske årsskrifter 1991 - en omtale .....</i>	96
<i>Fangel, Henrik: Hilsen fra grænsen - nationale postkort fra en svunden tid .</i>	113
<i>Fangel, Henrik: Nordfrisland - et sprogligt mindretal og dets kultur .....</i>	208
<i>Fangel, Henrik: Apropos Isted-løven .....</i>	295
<i>Furdal, Kim: Det vilde vest. Et sogneforstanderskab i Visby i preussisk tid .</i>	75
Haderslev i 700 år	283

Haderslevs industrialisering	289
<i>Huhle, Robert</i> : Grisen i fredstid	81
<i>Huhle, Robert</i> : 1. maj i Sønderborg	165
<i>Iversen, Peter Kr.</i> : Fra sprogkampens slagmark - fysikus F. F. Ulriks breve fra Tønder 1854 til A. F. Krieger	47
<i>Jacobsen, Lorenz</i> : Lygtekroen	260
<i>Jakobsen, Gert</i> : Restaureringen af Damgaard mølle	257
<i>Jensen, Ellen</i> : Damgård mølle 125 år	251
<i>Jenvold, Birgit</i> : Heinrich Hansen - fostret af Sønderjylland til Danmarks ære	143
<i>Kaasgaard, Mogens</i> : Der var engang et hus - af børnehjemmet Lyshøjs historie	85
<i>Karstoft, C. B.</i> : »Sønderjyske piger, I forglemme det ej«	329
Kort over Nordals. Det nordalsiske landskab	36
<i>Küssner, Dieter P.</i> : Har mindretal brug for egne museer?	303
<i>Lanthén, Kirsten Poort</i> : Jul i Branderup præstegård	332
<i>Lindsø, Erik</i> : Dansk identitet - i anledning af et værk	90
<i>Lindsø, Erik</i> : Det historiske arbejde må ud af starthullerne	168
Se også side 240: To kommentarer	
<i>Lisberg, Lone</i> : Beboerne i arbejderboligen ved Cathrinesminde Teglværk	160
<i>Madsen, Lennart S. og Steen W. Andersen</i> : Oldtidsminder, kirker og voldsteder på Nordals	10
Rettelse hertil: side 58	
<i>Madsen, Lennart S.</i> : Haderslev i 1292	285
<i>Matthiesen, Hans Ole og Per Ole Schovsbo</i> : Tyske betonstillinger i Jylland 1916-45	198
<i>Nielsen, Johs.</i> : Mellem dansk og tysk. Brødrene Moltke i 1848	108
<i>Nielsen, Knud</i> : Fattigfolk på Vesteregnet i forrige århundrede	231
<i>Noack, Johan Peter</i> : Hilsen til Troels Fink - på 80-årsdagen	107
Nye bøger om Haderslev i jubilæumsåret	294
<i>Ohlsen, Sven</i> : Kradsuldsfabrikken i Pamhule	290
<i>Ohlsen, Sven</i> : Af Hoptrup skoles historie	327
<i>Pedersen, Karen Margrethe</i> : Det levende sprog. Har du snakket sønderjysk med dit barn i dag?	131

<i>Poulsen, Bjørn: Vær agtpaagivende overfor gamle Optegnelser.</i>	
- Evald Tang Kristensens sønderjyske dokumenter	226
<i>Poulsen, Bjørn: Med »Anna Cecilie« fra Aabenraa til New Orleans .....</i>	322
<i>Rieck, Flemming: Hjortspringbåden - Nordeuropas ældste plankebyggede fartøj .....</i>	43
<i>Salling, Per: Søren Hansen Salling. Erindringer 1842-1891(1) .....</i>	219
<i>Salling, Per: Søren Hansen Salling. Erindringer 1842-1891(2) .....</i>	263
<i>Salling, Per: Sønderjysk Skoleforenings stiftelse - i anledning af 100 års jubilæet den 30. november 1992 .....</i>	315
<i>Schovsbo, Per Ole og Hans Ole Matthiesen: Tyske betonstillinger i Jylland 1916-45 .....</i>	198
<i>Slettebo, J.: Hertugdømmet Nordborg .....</i>	19
<i>Solvang, Gunnar: Sandbjerg Mølle i Sundeved .....</i>	297
<i>Solvang, Gunnar: Øen i Sandbjerg sø .....</i>	320
<i>Thomsen, Artur: Tiden er moden! Løven bør vende tilbage .....</i>	187
<i>Vestergaard, Henrik: Sydslesvigsk identitet - tanker før landdagsvalget 1992 .....</i>	93
<i>Wiell, Stine og Poul Andersen: Historiecenter Dybbøl Banke - to kommentarer .....</i>	240

Faste rubrikker

Det sker - på nordslesvigske museer 38, 68, 100, 148, 180, 212, 244, 276, 308, 340

Set og sket i Sønderjylland - Grænselandskronik

59 (*John Pedersen*)

171 (*Niels H. Kragh-Nielsen*)

268 (*Anker Thygesen*)

336 (*H. E. Sørensen*)

Bagsiden om forsiden

Nordborg slot i 800 år (<i>ia</i>)	40
Tønder - idyl og brydninger mellem de slesvigske krige (<i>Ingolf Haase</i>)	72
Bombardementet af Sønderborg 2.-3. april 1864 (<i>ia</i>)	104
Vægterpladsen, en Aabenraa idyl (<i>Birgitte Kragh</i>)	152
Cathrinesminde teglværk (<i>ia</i>)	184
Istedløvens historie (<i>ia</i>)	216
Tang Kristensen og Sønderjylland (<i>ia</i>)	248
Hærvejskroer i Sønderjylland (<i>cpr</i>)	280
Torvet i Haderslev (<i>hf</i>)	312
Sandbjerg slot (<i>cpr</i>)	344
Nyt medlem af månedsskriftets redaktion	279
Redaktionens signaturer: <i>ia</i> = Inge Adriansen, <i>hf</i> = Henrik Fangel, <i>cpr</i> = Carsten Porskrog Rasmussen, <i>swa</i> = Steen W. Andersen.	

Bognyt

<i>Adriansen, Inge</i> : Ivan fra Odessa. Krigsfanger i Nordslesvig og Danmark 1914-1920. Fra Als og Sundeved bd. 69 (Niels H. Kragh-Nielsen)	102
<i>Adriansen, Inge</i> : Kvindeliv på teglværkerne ved Flensborg Fjord i tre generationer (Anne-Lise Walsted)	279
Bibliographie zur deutsch-dänischen Grenzregion, udg. af Institut für Regionale Forschung und Information (<i>hf</i>)	183
Blick über Eidersted. III Beiträge zur Geschichte, udg. af Heimatbund Landschaft Eiderstedt (H. E. Sørensen)	70
Der historische Walfang der Nordfriesen, udg. af Det Nordfrisiske Skibsfartsmuseum i Husum (H. E. Sørensen)	102
Fra Skærbækegnens fortid nr. 6, 1992 (<i>hf</i>)	215
Furdal, Kim: Sogne- og flækkekommunale arkiver i Sønderjyllands amt 1920-1970, bd. 1-2 (<i>hf</i>)	246
Grænseforeningens årbog 1992: Syv ture i Sydslesvig (<i>swa</i>)	246

<i>Hamre, Jørgen og Lars N. Henningsen: Dansk biblioteksvirke i Sydslesvig - et bidrag til grænselandets kulturhistorie 1841-1891-1921-1991 (Jørgen Mågård) .....</i>	151
<i>Hansen, Hans Munk: Teglblændering i Rinkenæs sogn (Anne-Lise Walsted) ..</i>	279
<i>Hansen, Hans Schultz: Herredsfogderiarkiver fra Nordslesvig 1868-1889 (hf) .....</i>	246
<i>Hedegaard, Ole A.: Johanne Luise Heiberg og Krigen 1864 (Poul Andersen)</i>	150
<i>Heimatkundliche Arbeitsgemeinschaft für Nordschleswig, Heft 63 og 64, 1991 (ia) .....</i>	182
<i>Henningsen, Lars N. og Jørgen Hamre: Dansk biblioteksvirke i Sydslesvig - et bidrag til grænselandets kulturhistorie 1841-1891-1921-1991 (Jørgen Mågård) .....</i>	150
<i>Hikuin, 19. En bog om borge (hf) .....</i>	311
<i>Hubreck-Messow, Gundula: Weihnachtsmärchen aus Schleswig-Holstein (ia) .....</i>	70
<i>Jessen, Hanns Christian og Nis-Edwin List-Petersen: Sagen und Geschichten aus Nordschleswig (ia) .....</i>	71
<i>Kirchhoff, Hans: Da Danmark blev besat. Historisk status på 50 års afstand (Henrik Skov Kristensen) .....</i>	278
<i>Kühl, Jørgen: Danevirke: myte, symbol, identitet (Lone Anker Jakobsen) .....</i>	183
<i>Lejrskole i Sønderjylland, 1-3, udg. af Amtscentralen i Sønderjylland (Anker Jensen) .....</i>	310
<i>Leppien, Jørn-Peter m. fl.: Koncentrationslejren i Ladelund, 1944 (ia) .....</i>	182
<i>Levende hegn på Løjt land, udg. af Sønderjyllands amtskommune (swa) ...</i>	214
<i>List-Petersen, Nis-Edwin og Hanns Christian Jessen: Sagen und Geschichten aus Nordschleswig (ia) .....</i>	71
<i>Lokalhistorisk Forening for Hørup sogn: Årsskrift nr. 10 (hf) .....</i>	215
<i>Malling, Ove: Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere (ia) .....</i>	214
<i>Mathiesen, Henning: Hertugens folk. Landbrugerne under Rønhave og Sønderborg Ladegård i tiden inden udskiftningen, udg. af Historisk Samfund for Sønderjylland (Bodil Clausen) .....</i>	311
<i>Meyer, Poul: Nederlag - Politiske erindringer 1932-1947 (Bjørn Svensson) ...</i>	310
<i>Mikkelsen, Hans: Barselstue og Himmelstige (ia) .....</i>	343
<i>Nielsen, Jens H.: Vestslesvigske Folketællinger, Tinglev Sogn (Jens K. Lampe) .....</i>	71

<i>Pedersen, Erik: Jyndevad (hf)</i>	183
<i>Poulsen, Ellen: Jens Juel (Bert Lewandowski)</i>	246
<i>Puls, Erich: Auf den Spuren der Wikinger durch Schleswig-Holstein (Preben Sørensen)</i>	103
Ruiner - bevaring af forfald. Midtvejsstatus for Ruinkampagnen, udg. af Skov- og Naturstyrelsen 1991 (swa)	214
Rødning-egnen i fokus. Fotografier 1860-1940 (hf)	103
<i>Schloe, Ingrid Brase: Karpfen, Kællingen, Kutsche, Kurpark, Königliche und sogar ein Kaiser in Gravenstein (ia)</i>	342
Slesvigsk grænselære. Vandkunsten. Konflikt, politik og historie nr. 7/8, april 1992, udg. af Forlaget Eirene (H. E. Sørensen)	342
Sprogforeningens Almanak 1992 (hf)	71

Stedfortegnelse

Abild 230	Hejls 317
Augustenborg 142	Hjerndrup 230
Ballum 77	Hjerpsted 77
Bolderslev 132	Hjortespring 11, 43
Borg 231	Holm 30f
Bov 260	Holsted 266
Branderup 332-35	Hoptrup 230, 327ff
Brede 231	Hovslund 252
Bredsted 208	Hærvejen 67, 260, 280
Broager 155ff	Højer 57
Broballe 5, 30, 32	Immervad 67
Bylderup 205	Isted 187, 216, 295, 336
Cathrinesminde 155ff, 160ff, 184	Kongeaen 113
Damgård mølle 25ff, 257ff	Lintrup 219, 221
Dybbøl 139f, 236	Mjelsgård 5
Døstrup 318	Møgeltønder 332
Egen 13, 15, 32	Nordborg 3, 19, 21f, 24, 26f, 33, 40
Elstrup 12	Nørreskov, Als 10, 18
Ensted 230	Oksbøl 14, 17
Femern 110	Okseøerne 173
Flensborg 109, 187, 216, 295, 336	Oversø 329-31
Foldingbro 116	Pamhule 290
Frøslev 176	Rendbjerg 155
Gammelskov 202	Rendsborg 91
Haderslev 121, 143f, 165, 283-95, 312	Ribe 223, 264
Havnbjerg 8, 16f	Roager 77

Rugbjerg 198
Rønshoved 192, 195
Rørkær 230
Sandbjerg 297-302, 320, 344
Sdr. Brarup 83
Sjellerup 32
Skodborg 113, 117, 119f
Skovby 203
Sommersted 340
Spandet 77
Stolbro 5, 30
Svenstrup 7, 14, 29
Sønderborg 81, 85, 104, 125, 137f, 141,
165, 303
Tønder 47, 55, 128, 132, 200
Visby 75
Vodder 77
Ø. Højst 205, 229f
Øster Lindet 230
Aabenraa 62, 112, 124, 152, 273, 322
Åkær 230

være et herresæde. Det var ham til stor forargelse, at der nu skulle ofres mindst 1000 rigsdaler på den ny skole, når den gamle var god nok.

Den reelle grund til at bygge ny skole har uden tvivl været, at skolebygningen var blevet for lille og ukomfortabel til både at rumme bolig for degnen og hans familie samt plads til et stigende antal elever fra en landsby, der voksede. Stigende krav til børnenes undervisning har vel også spillet ind.

De to sten

Kigger man i vore dage indenfor i haven til Hoptrup gamle skole bag kirken, er det første, man får øje på, to helt umotiveret anbragte granitsten af ganske betydelig størrelse. Hver især er de udstyret med hængsler til en låge. På stenen til venstre er indhugget årstallet 1808, og på stenen til højre står der HK (Hoptrup Kirkeby). Afstanden mellem stenene har jeg målt til 4,30 meter. Omend de stadig rager godt op, syner de betydelig mindre, end de i virkeligheden er. Det skyldes, at terrænet netop her er hævet ganske betydeligt i årenes løb.

Hidtil har ingen vidst, hvorfor de to store sten netop er placeret der på stedet, så lidt som det indhuggede årstal 1808 har sagt nogen noget. Takket være den knarvorne bondes oplysninger i Dannevirke den 10. april 1839 ved vi nu, at Hoptrup skole netop i 1808 er blevet udvidet med et tilbygget klasselokale. På den tid var der fem skoler i Hoptrup sogn, nemlig i Hoptrup, Marstrup, Djernæs, Sønderballe og Kestrup. Netop i 1808 vedtog man i Kestrup kommune at nedlægge sin skole, der lå i Neder Kestrup, for at overføre børnene til Hoptrup. Efter skolens ophør blev dens sidste lærer, Johs. Bergholdt, ansat som degn og skoleholder i Hammelev.

At man i forbindelse med tilbygningen i Hoptrup har måttet ændre lidt på udenomsarealerne forekommer højst sandsynligt. Alt taler for, at det er denne begivenhed, der har skullet erindres med en ny og markant indkørsel til skolen. At dette historiske minde har fået lov til at stå i fred på sin plads i henved 184 år er helt fantastisk. Før nogen forgriber sig her, burde der tinglyses en fredning af disse to meget interessante sten.

»Sønderjydske piger. I forglemme det ej!«

- ved afsløringen af mindestenen for Helga Maria Tofte på Oversø kirkegård den 13. juni 1992.

Af C. B. KARSTOFT

Den 13. juni 1992 afsløredes på Oversø kirkegård syd for Flensborg en mindesten for Helga Maria Tofte, den ene af de to »sønderjydske piger«. Ved afsløringen talte bl. a. provst C. B. Karstoft, Flensborg. Her bringes i bearbejdet form et sammendrag af hans tale.

Når man slår efter i den gamle kirkebog i Oversø præstegård, finder man under begravelser 1883 navnet Helga Maria Tofte »datter af gårdmand på Aagaard Hans Mikkelsen Tofte og afdøde Helene Margarethe, født Bertelsen.

Fra afsløringen af mindestenen på Oversø kirkegård den 13. juni 1992. Bagsiden af stenen med skitse af »de Sønderjyske Piger« og første vers af Drachmanns digt. Fot. i privateje.

Afdøde var født i Flensborg 16. juli 1861«.

Det sælsomme er den senere tilføjelse med en anden hånd: »Bekannt geworden durch das Bild, »de sønderjyske Piger«, welches die Schwerstern Helga und Walborg Tofte darstellt« - underskrevet Fr. Jessen, den kendte præst i Oversø mellem de to verdenskrige og senere Senior for de tyske præster i Nordslesvig. Han, der selv talte landets danske dialekt, har villet bevare for efterverdenen, hvad han med sin sans for historie vidste: at billedet med de to unge piger havde fået en overordentlig betydning for generationer i vort danske folk. Som symbol på de danske slesvigere, deres trofasthed og udholdenhed, har det fra utalte danske hjems vægge erindret om det tabte land og de landsmænd, som efter 1864 måtte leve bag en grænse, udenfor.

Til forhistorien hører også Holger Drachmanns digt fra 1877, da han var ovre på de gamle slagmarker og vendte

tilbage til København og skrev »Derovre fra grænsen«. Han havde bl. a. besøgt Bøffelkobbøl nær Dybbøl med den have, hvor en falden soldat var begravet, og her havde han mødt to kvinder, mor og datter, som plejede den faldnes grav. Resultatet blev det digt, hvoraf vi især kender det første vers:

»De vog dem, vi grov dem
 En Grav i vor Have.
 Lagde dem ved siden af den alfar Vej.
 Alle vore Blomster skal smykke deres
 Grave.
 Sønderjyske piger, I forglemme det ej.«

Her optræder for første gang de »Sønderjyske Piger«.

Det var dog først et par år senere, at de sønderjyske piger blev til et billede. En smart forlægger fandt ud af, at der kunne tjenes penge, ved at man brugte billede sammen med digt. Det blev til et fotografi indsat i en tegnet ramme.

Som modeller fandt man to piger fra Oversø sogn, døtrene af højskoleforstander Hans Mikkelsen Tofte på Ågård, Helga og Valborg. De blev valgt ud som de smukke piger de var - den ene i føringerdragt, den anden i alsingerdragt - og sådan fløj de ud med billedet over det ganske land i oplag efter oplag, i det første år allerede i 50.000 eksemplarer - i stort format, i lille størrelse og som skilderi til at hænge op på væggen rundt om

»De sønderjyske piger« Helga Tofte, siddende, i føringerdragt, Valborg Tofte, stående, i alsingerdragt, fotograferet af fotograf H. Schumann, Holm, Flensborg. Det var dette fotografi, der dannede forlæg for forlægger Ernst Bojesens udgivelse af »Nationalbilledet« med de sønderjyske piger. Museet på Sønderborg slot.

i danske hjem. De »sønderjyske piger« blev symbol på sønderjydernes trofasthed og udholdenhed.

Helga Tofte blev få år senere angrebet af en galopperende svindsot og døde kun 22 år gammel i 1883. Hun blev begravet på Oversø kirkegård. Valborg Tofte blev gift i Danmark og kom til at opleve Genforeningen og var med ved afstemningen i Flensborg den 14. marts 1920.

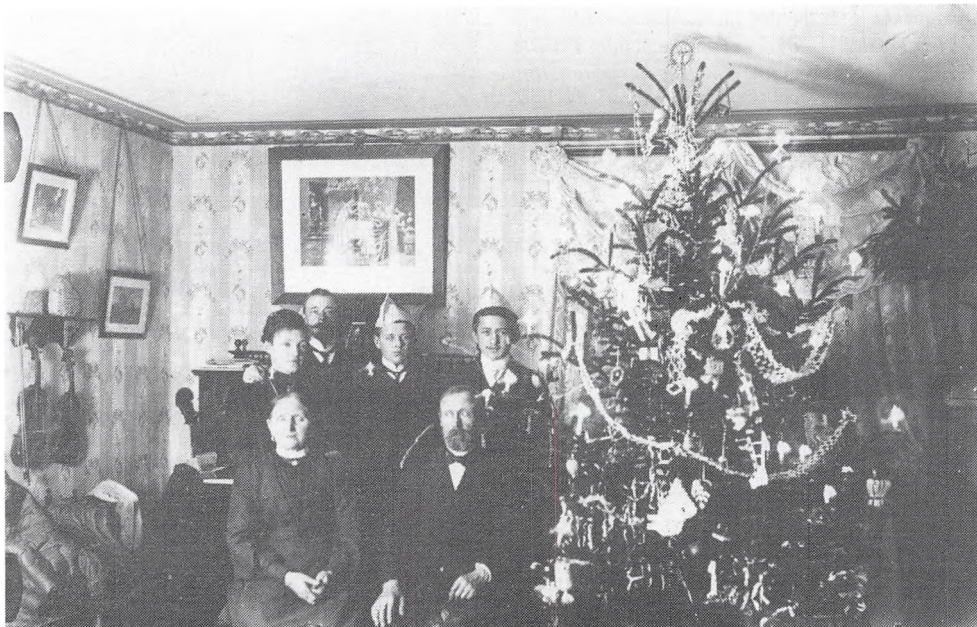
Da jeg som ung præst for fyrré år siden besøgte Jes Brodersen på Sandgård, nabogården til Ågård, faldt samtalen på de »sønderjyske piger«, som var et kært emne for Jens Brodersen. Han fortalte om de to piger og deres skæbne og om, hvordan den sten, der blev rejst over Helga Toftes grav, en dag var væk og siden blev fundet, i hans version slået i stykker ude på en mark.

Mange år senere - i 1987 - havde vi besøg af den daværende danske kirkeminister, Mette Madsen, som i sin funktionstid som minister gjorde det til en hovedopgave at få bevaret de gamle kulturmindestmærker på alle danske kirkegårde. Det blev til en lov, og som en del af forarbejdet hertil var hun også her i Sydslesvig og nogle dage med rundt på kirkegårde for at se på gamle grave og gravsten. Her på Oversø kirkegård var nu ikke bare stenen forsvundet, men også selve gravstedet for Helga. Det blev til, at Mette Madsen ytrede ønske om, at

vi fik rejst den sten igen, og hun gav den første gave på 1.000 kr. til, at vi kunne gå igang.

For et par år siden mødtes pastor Skjødt-Jacobsen, pastor Hermann, den tyske præst her fra sognet, og jeg her på Oversø kirkegård på det sted, hvor graven havde været. Det forløsende ord kom, da pastor Hermann sagde, at det var gammel uret, som skulle gøres god igen.

Idag står stenen der igen. På forsiden - med Helga Toftes navn og data - forkynder det lille digt fra den oprindelige indskrift alle kristnes påskehåb: »Sønderjyske Pige hviler her i Dal, indtil Paaskemorgen vi ses i Himlens Sal.« Dette digt var skrevet af Jakob Plaetner, der var garvermester i Flensborg. På bagsiden forsøger billede og tekst - første vers af Drachmanns digt - at gøre det samme, som pastor Jessen tilstræbte med sin tilføjelse i kirkebogen - at bevare forgangne tiders symbolsprog for eftertiden.

Juletræ på Møgeltønder-kanten omkring 1900. Træet er pyntet med hjemmelavet papirklip. På træet ses flere Dannebrog. Fot. af godsinspektør H. C. Davidsen, Schackenborg. Historiske Samlinger, Aabenraa.

Jul i Branderup Præstegård

Af KIRSTEN POORT LANTHÉN

Knud Ochsen Poort og Johanne Wilhelmine født Nørgård, var præstefolk i Branderup 1922-1946. Deres datter, Kirsten Poort Lant-hén i Søborg, fortæller her om juletiden og livets højtider i den sønderjyske præstegård. I en senere artikel fortælles om andre træk fra årets gang.

Julen blev forberedt over lang tid. I begyndelsen af december blev der købt en gris til slagtning. Selve slagtningen foregik hos os, og så var der travlhed resten af dagen og lang tid bagefter med at tilberede kødet, der blev henkogt eller nedsaltet.

Der blev bagt pebernødder, flere forskellige slags småkager, formkager og

lagkagebunde. Børnene fik deres egen portion dej at bage af. Det er en tradition, jeg har fortsat med mine egne børn. Vi kunne fælde juletræer til brug i kirken og i vores hjem i den nærliggende skov. Pynten til kirkens juletræ blev fremstillet af sognets unge i konfirmandstuen. Vi lavede roser af crepepapir og flettede julestjerner. Bagefter blev der drukket kaffe og spist kage.

I Sønderjylland eksisterer der en særlig skik forud for jul. Børnene må sætte »æ pussers« (= sutsko eller morgensko) i vinduet de fire adventssøndage. Julemanden kommer da med en lille gave. Det kunne være en appelsin, et på små kager eller lidt godter. Nej, hvor var vi

spændte søndag morgen, når vi tidligt listede ned for at se, hvad der lå i skoen. Skikken har jeg fortsat med mine børn og børnebørn. For mig har det været forløberen for vore dages julekalender.

Der blev bundet adventskrans, samlet mos og gran ind. Juledekorationer, som vi laver dem i dag, kendte vi ikke, men der blev pyntet med gran og mos og stillet julekrybbe op, øvet julesalmer og fremstillet julegaver.

Min to år ældre søster og jeg fik et år hver sin dukkestue. De var møbleret med de fineste møbler, savet ud med løvsav af min broder og en ældre søster. Møblerne var polstrede. Flere små tændstikæsker var sat sammen med tapet og var dermed en kommode. Ovenpå den lå en lille, broderet løber. En trækasse var delt i to rum og tapetseret. På den måde fik vi en dukkestue, som blev et så kært legetøj, at jeg har gemt den indtil nu.

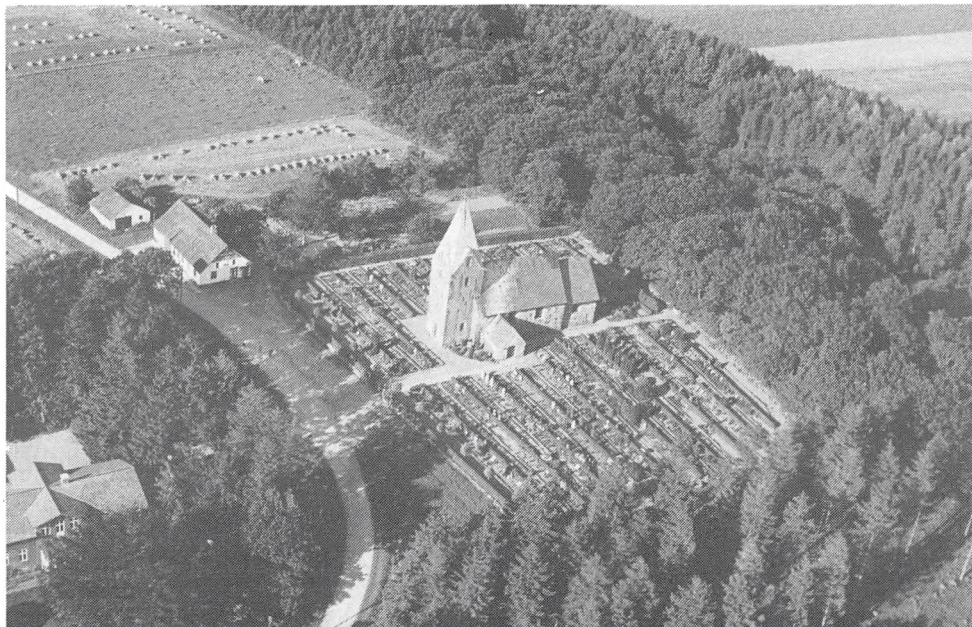
Juleaftensdag kom med travlhed i køk-

kenet. Der blev fyret op i flere af husets mange kakkelovne. Vi børn blev sendt afsted for at synge julesalmer for nogle svagelige gamle, der boede i nærheden af præstegården. Som belønning fik vi småkager med hjem i en pose. Vi vidste godt, hvem der havde de bedste kager!

Juletræet blev pyntet af de ældre søskende og ingen andre måtte se det, før lysene blev tændt. Men papir, der er stoppet i nøglehullet, kan let pilles ud af ivrige barnehænder!

Når kirkeklokkerne begyndte at kime, samledes vi for at drikke en kop kaffe, før gudstjenesten begyndte. Der var mange i kirken, og hvor var det hyggeligt, når vi bagefter mødtes i skumringen udenfor kirken for at ønske: Glædelig jul.

Vores juletræ stod i spisestuen, så julemiddagen blev spist andetsteds i huset. Som regel blev der spist flæskkesteg, en enkelt gang kalkun. Efterretten var

Branderup kirke ligger nord for landsbyen Branderup. Et hjørne af præstegården ses nederst til venstre. Fot. ca. 1960 i Historiske Samlinger, Aabenraa.

en frugtdessert. Risengrød havde vi spist midt på dagen. Der blev givet mandelgave i form af en appelsin. Efter den kedsommelige opvask samledes alle i den »pæne stue«. Så tændtes træet i spisestuen - dørene åbnedes - et strålende syn. Juletræet nåede selvfølgelig loftet. Vi gik rundt om træet og sang mange julesalmer. Vi børn havde lært et lille vers, som vi skulle optræde med.

Gaverne glædede vi os selvfølgelig til og var spændte på. Der blev givet nytting: Stof til en kjole, en ny hue eller lignende. Men vi har også fået legetøj, f. eks. den omtalte dukkestue. Et år fik min søster og jeg en meget fin porcelænsdukke, som min mor havde vundet på en bazar. Der var syet fint tøj til den, og på loftet stod en gammel klapvogn, som vi kørte den rundt i.

De følgende juledage var præget af den hjemlige hygge og kirkelige aktiviteter. Især var anden juledag travl, fordi der skulle fyldes godteposer til søndags-skolens juletræ om eftermiddagen.

Vi spillede historisk firkort, spillede om pebernødder, læste »julerosen« og lyttede til hørespil i radioen. Der var altid et historisk stykke på programmet. Et år var der så megen sne, at gårdene havde gjort kanerne køreklare, og vi fik da en kanetur i omegnen. Det var en skøn oplevelse.

Andre fester

Der var også fest omkring runde fødselsdage og konfirmation og sølvbryllup. Præstegårdens stuer var store nok til at rumme ret mange gæster, men også i mange små hjem i sognet blev festerne holdt i hjemmet. Soveværelset blev ryddet, og så blev gæsterne bænket til spisning der.

Jeg blev konfirmeret i 1936 sammen med min to år ældre søster. Vi havde fået syet lange, hvide kjoler, og vi fik vore første konfektionssyede nye frak-

ker. Slægtninge og nogle venner af huset var inviteret til fin middag. Kogekonen i køkkenet havde vist været i arbejde et par dage. Der var dækket i hesteskoform i spisestuen. Det var højtideligt i kirken. En såkaldt »overhøring« af konfirmanderne skete på den tid i kirken én uge før konfirmationen. Da skulle man kunne fremsige et salmevers, evt. et skriftsted og besvare spørgsmål. For præsten gjaldt det om at skåne dem, der ikke havde så let ved at lære.

På konfirmationsdagen samledes konfirmanderne i præstegården og gik i samlet flok med præsten foran op til kirken. Alle skulle hjem til en eller anden form for fest bagefter, og den blev altid holdt i hjemmet.

Vi fik forskellige gaver: Et armbånd, et par sølvskeer, en bibel, et par bøger, fine lommelærklæder med hæklet kant, heraf et enkelt med en knipling omkring. Det var en oplevelse at være festens midtpunkt. Jeg husker ikke noget af indholdet i de taler, der blev holdt, men god mad og lidt vin blev serveret. Vore forældre har sikkert lagt et stort arbejde i at gøre dagen så festlig for os som muligt.

Mine forældres sølvbryllup i august 1933 er den fest, jeg husker bedst. De var blevet gift i Indien, hvor ingen slægtninge kunne være til stede, så de bestemte sig for at holde familiefest med så mange gæster, som huset kunne rumme. Dagen faldt på en søndag, så efter en festlig morgen hjemme med flaghejsning og sang, gik alle i kirke, hvor min far jo prædikede. Der blev bagefter inviteret til åbent hus i præstegården hele den følgende uge om aftenen. Man bad om, at så mange som muligt kom den første aften. På den måde blev det også en fest for sognets beboerre. Der kom mange, og mine forældre var vist lidt trætte, da hele ugen var gået.

Men på selve dagen kom slægt og venner om eftermiddagen. Alle blev

Pastor Poort med konfirmandholdet 1929 i Branderup kirke. Fot. foran præstegården; privateje.

bænket ved et veldækket kaffebord med hjemmebagt kage. Bagefter hyggede alle sig i haven i et skønt vejr, og fotografiapparater blev brugt flittigt. Alle vi fem piger havde fået syet eller købt lange kjoler, og gæsterne kom også i deres fineste tøj. Før middagen underholdt nogle af vi børn med musik: Händels Largo havde vi indøvet på firhændigt klaver og med ledsagende to violiner. Det havde været et stort arbejde, ikke mindst for mig, der ikke har udvist specielle evner som pianist.

Den tids kogekoner lavede god og so-lid mad. Desserten var lidt usædvanlig for den tid, for den bestod af is, som var hjemmelavet og frosset ved hjælp af speciel ismaskine. Fryser eksisterede jo ikke. Som en overraskelse til mine forældre, havde de ældste søskende, der var i København for at studere, sørget for kulørte lygter til at hænge op mellem ha-

vens træer. Da de blev tændt senere på aftenen, og alle gæster samledes derude i den lune aften til aftensang, lignede haven i mine barneøjne en eventyrhave. Vi var godt trætte, da vi kom i seng - nogle af os sov på loftspladsen, fordi mange slægtninge også skulle overnatte, men vore senge var redt op med særlig fint sengelinned i dagens anledning.

Om sommeren var der tit mange gæster i præstegården. Vi havde som børn besøg af vore jævnaldrende kusiner og fætre og var også på ferie hos dem. Slægtninge ferierede hos os. Jeg syntes dengang, de var gamle, men det har de vist egentlig ikke været. De skulle altid sove til middag og snakkede meget om, hvorvidt deres mave var i orden. Jeg tror ikke, de har fået motion nok. Gik de tur, skete det i adstadigt tempo. Men vi børn lærte at indrette os på, at der skulle være ro i middagsstunden.

Set og sket i Sønderjylland

Grænselandskronik

Af H. E. SØRENSEN

Flyt løven til Skærbæk

Agurketid er i de sønderjyske medier traditionelt løvetid. Med usvigelig sikkerhed dukker Istedløven op af glemselens mælpose hvert år ved sommertid, lader sit hæse brøl lyde over lande med snesevis af spaltmeter i aviserne til følge, hvorefter stormen lægger sig, løven synker atter hen i sin evige bronzesøvn, og freden sænker sig over grænseegnen.

Således også i år. Blot med den forskel, at hele balladen startede på et tidligere tidspunkt end vanligt, idet formanden for Grenzfriedensbund, Artur Thomsen, i Grenzfriedensheft nr. 1, 1992 (gen-givet i Sønderjysk Månedsskrift nr. 6, juni-hæftet), slog til lyd for at »nu er det tid« for løven at vende tilbage fra stenbroen bag Tøjhusmuseet i København til en plads mellem grønne træer på Flensborg gamle kirkegård, hvor den rejstes i triumf og under stor patriotisk brynde i 1862 for kun to år senere at blive hevet ned af sin piedestal og flyttet til en berlinsk kasernegård. Her stod den så til 1945, da amerikanerne forærede monumentet til den danske konge.

Det bemærkelsesværdige er, at det var en tysk politiker, der fremsatte disse tanker. Og ikke mindre bemærkelsesværdigt blev det, at chefredaktøren på Nord-schleswiger, Sigfried Matlok, som taler på Isted-dagen for foden af løven fremsatte de samme tanker og ønsker.

Nu var en vis mand med horn og hov løs i fiskegyden, og aviserne svulmede over af mere eller mindre gennemtænkte indlæg for og imod løven. Og på et stort anlagt møde i Flensborg den 15. september kogte lidenskaberne over,

hvis man skal stole på avisernes referater. Og det skal man jo nok. I hvert fald i dette tilfælde, hvor både Flensborg Avis og Nordschleswiger bekræfter hændelsesforløbet.

Måske var det tyske nationalistes svar på danske dumheder i anledning af en fodbold-eufori sidst i juni, da vi var så heldige at tæve dem i fodbold (de fik dog revanche i Parken senere på sommeren). I hvert fald var der røster fremme om, at »tyskerhadet er vokset i Danmark«, og én mente endog, at ønsket om løvens tilbagevenden var »et klart forsøg på at fordanske Slesvig-Holsten«(!), som Flensborg Avis refererede (17/9).

Og så havde museumsinspektør Steen Wulff Andersen fra Haderslev Museum kun en uge tidligere (Jydske Vestkysten 8/9) stillet debattens mest fornuftige og afbalancerede forslag: Lad løven vende tilbage, ikke som et monument, men som en museumsgenstand, som et minde fra byens fortid, og placer den i haven ved Flensborg museum, ikke ophøjet på en stenplint eller lignende, men ydmygt anbragt i jordhøjde på samme måde som »der grosse Kaiser«, Wilhelm I, har fundet sin plads på plænen bag Haderslev Museum. Her hører han naturligt hjemme som et historisk minde og ikke som et monument på byens torv, hvor han ellers oprindeligt blev anbragt.

Men heller ikke dette kunne antages. Og mon ikke denne sommers hede udladninger fra begge sider har stoppet debatten for et stykke tid. Løven må nok se i øjnene, at den skal forblive nord for grænsen nogle år endnu.

Derfor kan den jo godt vende tilbage

På Isted-dagen den 27. juli holdt chefredaktør Sigfried Matlok fra »Nordschleswiger« en tale, der kom til at give genlyd. Her ses han foran løven bag Tøjhusmuseet i København. Fot. Søren Madssen, Borup.

til Sønderjylland. Vi har netop på Skærbækegnens Museum en udmærket plæne, hvor den ville gøre god fyldest - både som kunstværk og som museums-genstand - et minde om de nationale og politiske kampe, der gennem århundreder har været med til at forme landsdelens historie.

Nok om løven i denne omgang.

Et mindretalsinstitut

En anden varm kartoffel i grænselandet har været debatten om et mindretalsinstitut, som især har været ført frem i Flensborg Avis. Diskussionen fik rigtig fart, da lederen af Dannevirkegården, Jørgen Kühl, skitserede sine tanker om en sådan institution (3/7). Da han selv tidligere har forsket i mindretalspro-

mål i Østeuropa, har han en vis baggrund for at udtale sig om mindretalsproblemer - ikke specielt i det danske grænseland, men generelt.

Der er mange grunde til mindretalskonflikter rundt omkring i Europa (og vel også i resten af verden), etniske, sproglige, religiøse, sociale, kulturelle. Og derfor bør der til et sådant institut knyttes videnskabelige medarbejdere med mange specialer: teologer, sociologer, historikere, jurister og politologer. »Baggrundsviden er et af nøgleordene«, sagde Kühl og foreslog, at instituttet som en hovedopgave samlede litteratur og andet baggrundsmateriale om mindretalsforhold alle steder fra.

De ansatte ved instituttet burde ikke udelukkende komme fra mindretallene. »Selvfølgelig vil det gavne forståelsen for mindretallenes problemer. På den anden side stiger risikoen for polarisering, hvis det udelukkende er mindretalsfolk, der ansættes«, sagde Kühl og tilføjede, at »tilhørsforhold til mindretal bygger på et helt personligt valg«. Som modsætning til denne opfattelse nævnte han, at »i Georgien kan kun direkte efterkommere fra den selvstændige stat engang tilbage i 1800-tallet blive statsborgere«. Noget lignende er set i de baltiske lande. »Her vil erfaringerne fra det dansk-tyske grænseland kunne vise, at nationalitet er et valg, der intet har med arvemassen at gøre.«

Formanden for Sydslesvigsk Forening, Heinrich Schultz, bakkede denne tanke op (17/7). På instituttet skal der »ikke forskes i de lokale mindretal - det ville være spild af tid og penge«. Derimod vil en placering netop i det dansk-tyske grænseland kunne give en anskuelserundervisning i, hvorledes »mindretal og flertalsbefolkning kan komme til at leve fredeligt ved siden af hinanden,« og i »at problemerne kun kan løses ved at begge parter giver efter på nogle områder«.

Mindretalsproblemer har »altid noget med følelser at gøre,« tilføjede Schultz.

Også den slesvigholstenske ministerpræsident, Björn Engholm's, rådgiver i mindretalsspørgsmål, Kurt Schulz (tidligere borgmester i Egernførde), bakkede ideen op (Flensborg Avis 18/7) og tilføjede, at det måtte være klart, at en sådan opgave ikke kunne løses lokalt. Her måtte såvel den tyske som den danske regering, landsregeringen i Kiel og Sønderjyllands amtsråd løfte i flok, og EF måtte give tilskud. Om instituttet blev placeret nord eller syd for grænsen var ikke afgørende for de herrer Schultz og Schulz.

Det danske mindretals fremtid

Næsten samtidig med diskussionen om et mindretalsinstitut startede en debat (igen i Flensborg Avis) om det danske mindretals fremtid, efter at Folketinget havde luftet tanken om besparelser på den danske regerings tilskud til arbejdet i Sydslesvig.

I en artikel (20/7) gjorde Sten Harck sig til talsmand for, at mindretallet syd for grænsen fik oprettet et kontaktkontor i København på samme måde, som det tyske mindretal har det. Han fremhævede heri den store indsats, Matlok har gjort for at gøre »sit« mindretal synligt, mens den danske folkedel syd for grænsen er mere eller mindre »forsvundet« i den offentlige bevidsthed i Danmark. Hvis mindretallet og dets forhold bliver alment kendt i den danske befolkning, »vil politikerne ikke kunne sætte spørgsmålstejn ved tilskuddet til det danske arbejde.«

Et dansk mindretalskontor i København ville ikke alene kunne informere (og påvirke!) politikere og erhvervsfolk, det ville også betyde, at pressen havde et sted at henvende sig, hvis den ønskede informationer.

Dette bakkede det tidligere SF-folke-

tingsmedlem Inger Harms op i en samtale med Flensborg Avis i anledning af hendes 50 års-dag (1/8): »Efter min mening skal sydslesvigerne gøre meget mere for at oplyse om deres eksistens - ikke bare over for veletablerede medlemmer af grænseorganiserede og fast etablerede politikere. En dag er disse velmenende mennesker ikke længere, men afløst af en ny generation. Hvis det ikke lykkes at bibringe kommende politikere i Danmark kendskab og indsigt i mindretallets arbejde, vil de forståeligt nok heller ikke være i stand til at bevilge de summer, der er nødvendige for at finansiere mindretallet.«

Godt en uges tid senere (10/8) ridsede Rolf Küssner fra Sydslesvigs Danske Ungdomsforeninger situationen op i en ganske skarp kronik i Flensborg Avis: Selv meget små nedskæringer ville betyde, at man måtte opgive vitale arbejdsopgaver inden for mindretallet, hvor man i forvejen havde sparet ind til benet, og hvor en stor arbejdsbyrde blev båret af frivillige. Det er derfor på tide, skrev han, at danske politikere mander sig op til en beslutning om, hvad man vil. »Ønsker man en drastisk afvikling af store dele af arbejdet i mindretallet og her primært en afvikling af institutionerne eller ikke. Ønsker man virkelig at reducere mindretallets tilbud til hovedsageligt at fungere inden for det frivillige foreningsarbejdes rammer, bør denne klare melding komme nu, så man hernede kan begynde at vænne sig til tanken og kan forberede sig på situationen.« - »Den nødvendige politiske beslutning skal ske på baggrund af, at man enten mener, mindretallets arbejde er berettiget eller ej, og om man i princippet fortsat ønsker at støtte en befolkningsgruppe uden for rigets grænser eller ikke.«

Han foreslog i den forbindelse, at man endedes om at »fastfryse de årlige bevil-

linger på 1993-niveau for driftssiden, og man accepterer en fremskrivning af lønningssiden i forhold til de indgåede overenskomster og aftaler,« f. eks. for fem år, hvorefter de »tages op til ny forhandling.«

*

I forbindelse med disse mindretalsdiskussioner kunne det måske være interessant at se på et af de argumenter, der har været fremført for en dansk tilslutning til den noksomtalte europæiske union, som et (spinkelt) flertal stemte nej til den 2. juni.

Det jugoslaviske eksempel skulle vise os, hvor vigtigt det er, at de europæiske lande slutter sig sammen. Her kunne man jo selv se, hvad national selvtilstrækkelighed og egoisme kunne føre til.

Er det ikke en omvendt argumentation?

Hvis man i 1919 ikke havde oprettet den »kunstige« sammenslutning af vidt forskellige folkeslag med afvigende sprog, alfabeter og religioner - sågar forskellig tidsregning -, havde man vel ikke fået de tragiske følger, som splittelsen nu fører med sig i form af borgerkrig og terror og indsats af danske kamptropper, der næppe ved, hvad der venter dem i det land, som frem for noget har erfaringer i partisanrig.

Historien viser, at de store multinationale stater falder fra hinanden på et eller andet tidspunkt på grund af råd og indre splittelse. Østrig-Ungarn, Sovjetunionen og Jugoslavien - endog Tjekkoslovakiet - er eksempler herpå. Mindre, fasttømrede enheder holder i længden bedst. Europakortet er langt fra statisk. Det viser historien gang på gang. Samling og splittelse afløser hinanden. Men udviklingen synes også at vise, at netop de nationale enheder er dem, der klarer sig bedst.

Vi skal hjælpe hinanden. Vi skal hand-

le med hinanden og støtte hinanden på enhver tænkelig måde. Men som gode naboer skal vi også respektere, hvor hegnet går.

En sammenligning med USA er uden proportioner. I Amerika kom folk fra hele verden sammen og skabte noget ganske nyt: en stat bygget op fra grunden af mennesker af vidt forskellig nationalitet og kultur, religion, race og social baggrund. I Europa er der tale om gamle lande med indgroede vaner og skikke, som ikke lader sig harmonisere.

Og som ikke skal harmoniseres.

Et nært samarbejde i »fædrelandenes Europa«, som præsident de Gaulle forestillede sig, er nok den ideelle løsning.

*

Og så til noget helt andet!

Det har været den varmeste og tørreste sommer i mere end hundrede år. Og det har været hårdt for landmænd og gartnere. Kornhøsten lå betydeligt under middel, især på den sandede jord i midtlandet, mens de fede agre i øst og de lave arealer i marsken klarede sig bedre. Roer og kartofler gik det knap så galt med. Grøntsagerne havde det skidt, og jorbærsæsonen blev kort og eksplosiv. Til gengæld har æblehøsten næppe nogen sinde været bedre.

Og mens landmændene græd, så jublede sommerhusudlejere og andre i turisterhvervet. Rømø havde en sæson som aldrig før. Her var varmen og tørken ideel. Turistfolket jublede, og ideerne blomstrede. Projekter til golfbaner og planetarier, akvarier og vandlande skød op som paddehatte i et frodigt efterår.

»Vi skal skabe oplevelser for turisterne,« blev et af erhvervets slogans. Måske glemte man helt, at ægte oplevelser kan selv den mest ihærdige turistmarketingschef ikke skabe for andre end sig selv.

Og det var så den sommer.

Det sker – på nordslesvigske museer

De andre og os. Om fremmed kulturimport i Danmark.

Otte russiske krigsfanger og to tyske vagtmænd fotograferet en vinterdag i Sommersted af fotograf Hesselberg. Musikinstrumenter fandtes i næsten alle fangegrupper til glæde både for dem selv og den lokale befolkning. Fot. Haderslev Museum.

Vi går, står og kører i den. Vi spiser den og danser om den. Vore forfædre pløjede og byggede og betalte med den. Og i de sidste 1000 år har vi foldet vore hænder på grund af den.

Det handler om fremmed kulturimport. Det kan også siges med andre ord: Bronzen, glasset, mønter, kartoffelen, teglstenen, bogtrykkerkunsten, kristendommen, flaget, juletræet, cowboybukserne, burgeren og bilen - alt dette er blot en lille brøkdæl af de mange indlån i vor danske kultur. Men der er kommet mere end blot ting hertil.

Mange fremmede har slået sig ned i Danmark og er blevet helt integreret i den danske befolkning. Alt dette fortæller museernes udstillinger om til daglig, men under indtryk af den aktuelle debat er 24 museer gået sammen om at sætte focus på emnet under den fælles overskrift »De andre og os«. Initiativet er blevet til på et tidspunkt, hvor stigende internationalisering og opbrud i Europa har skabt frygt for den kulturelle egnart.

Museet på Sønderborg Slot er med i dette udstillingsinitiativ. Udstillingen »Krigsfanger som fremmedarbejdere«

- Indtil 30.dec.: **Museet på Sønderborg Slot**
De andre og os.
 Om krigsfanger i Sønderjylland 1914-20. Se omtale på modsatte side.
25. nov. - året ud: Sprogforeningens Almanak fylder 100 år.
- Aabenraa Museum**
 28. nov. - 10. jan.: Jul til søs og oldemors juletræ.
12. og 13. dec.: Julehygge på Jacob Michelsens Gård kl. 14-17.
- Sønderjyllands Kunstmuseum**
 5. dec. - året ud: Ophængning af Svend Wiig Hansens arbejder.
- Haderslev Museum**
 28. nov. - 3. jan.: *Kaj Trier - mindeudstilling.*
 Retrospektiv udstilling af den nyligt afdøde Haderslev-kunstners malerier. Arr. Haderslev Kunstforening.
13. dec.: *Julestue.*
 En hyggelig eftermiddag med bl.a. H. C. Andersen-dukketeater, café-musik og Lucia-optog. Arr. Arkiv- og Museumsforeningen.
- Midtsønderjyllands Museum**
 13. dec. kl. 13-17: Julestue med juleklip og julehygge.
- 14.-22. dec.: Julestue for landsdelens skoleklasser. 1 times besøg til hver klasse. Åben kl. 8-16.

fortæller om en ikke særlig fjern periode (1914-18), hvor der i det nuværende Sønderjyllands amt var ca. 7000 fremmede udstationeret som billig arbejdskraft inden for landbruget og industrien. Myndighederne krævede, at de fremmede skulle holdes skarpt adskilt fra lokalbefolkningen for at undgå påvirkning. Men virkeligheden så helt anderledes ud. Lokalbefolkningen havde i høj grad brug

for de fremmede, og derfor var behandlingen af dem også langt bedre end det af myndighederne tilladte. Mange fanger viste deres taknemlighed ved at lave gaver til de sønderjyske familier, og på udstillingen ses mange eksempler på ting, der viser, at de fremmede blev behandlet anstændigt - og forstod at skønne på det.

Inge Adriansen

Hyldest til Graasten slot

Ingrid Brase Schloe: Karpfen, Kællingen, Kutsche, Kurpark, Königliche und sogar ein Kaiser in Gravenstein. 105 s., ill. med fotos af H. C. Lassen. Hamburg 1992. Pris: 98 kr.

Der er skrevet en del om Graastens historie. Her må især fremhæves Poul Andersens digre værk »Graasten - et slot og et sogn« fra 1986 og årsskrifterne fra Den historiske forening for Graasten by og egn. Af en helt anden karakter er imidlertid den hyldest til hertugfamilien, slottet, slotsparken - og Dronning Ingrid, som er skrevet af to lærere ved det tyske mindretals skoler. Ingrid Brase Schloe har skrevet en række bøger om kulturhistoriske emner og fået en litteraturpris for sin prosa. I denne bog er prosa og lyrik flettet sammen til en charmerende beretning om Graasten Slot fra Ahlefeldernes tid til nutiden. Det er en markant anderledes måde at fortælle lokalhistorie på, en let, ubesværet stil uden ambitioner om at tegne et dækkende portræt af lokaliteten. Fotografierne er i smuk samklang med teksten, derimod står Ingrid Brasers tegninger svagere.

En enkelt fejl bør imødegåes. Hertug Ernst Günther mistede ikke sine besiddelser i Nord-slesvig efter det tyske sammenbrud. Han solgte sine tre slotte, Graasten, Sønderborg og Augustenborg til prinsesse Helene af Lyksborg. Men denne handel kunne ikke accepteres af den danske regering og kongehuset. Derfor blev det den danske stat, som købte de tre slotte af hans enke i 1921.

ia

Referatstile og »institut-latin«

Slesvigsk grænselære. Vandkunsten. Konflikt, politik og historie nr. 7/8, april 1992. Udgivet af Forlaget Eirene. 300 sider. Pris: 180 kr.

Center for Freds- og Konfliktforskning ved Københavns Universitet, der har hjemme på Vandkunsten 5 i København, udgiver en skriftrække med navn efter adressen.

Det foreliggende dobbeltbind indeholder under den prætentiose - og delvist misvisende - titel »Slesvigsk grænselære« 19 større og mindre afhandlinger. De fleste er skrevet af folk, der er velkendte som forskere i det dansk-tyske grænselands historie og problemer som Inge Adriansen, Hans Schultz Hansen, Lorenz Rerup, Gottlieb Japsen, Gerd Callesen, Jörn-Peter Leppien, Henrik Becker-Christensen, Nis-Edwin List-Petersen, Dieter Paul Küssner og Sven Tägil. De har alle begået resumé af bøger, hvori de har fremlagt deres forskningsresultater, og det i sig selv gør udgivelsen problematisk.

For hvem henvender bogen sig til? Hvem har man egentlig regnet med skulle læse den?

Forskerkollegerne på de forskellige universiteter og institutter må vel formodes at kende de langt fyldigere værker, som forfatterne skriver referatstil ud fra. Og andre såkaldt »almindelige« dødelige vil i bedste fald blive skræmt langt væk af den ulidelige universitetsjargon med unødige fremmedord og sprognuder i forbindelse med et uhørt antal trykfejl, mens de i værste fald ikke vil forstå et kuk af, hvad der står.

To korte eksempler vil vise, hvad jeg mener: »Hvis et område indenfor en stat har afvigende historiske affinitetsforhold er der derfor tale om en latent kulturel periferi. Den bliver manifest i det øjeblik man markerer en distinkt kulturel identitet gennem subkulturelle organisationer eller etnisk-politisk mobilisering« (Bo Jensen, side 188). Eller side 269 (Jørgen Kühl): »I stedet skrives aktiv dissimulation og segregation på fanerne« (hvad det ellers skal stå der efter?) - Værsgodt og velbekomme!

Hans Schultz-Hansen og Bo Jensen stiller tingene op i skemaer og kasser, for det har de lært i universitetets første klasse, at sådan gør man, når man laver rigtig videnskab. Og så skal det jo nok passe, at »slesvigsk danske« især skal findes i den rubrik, der beskriver deres »geografiske basis« således: »Semi-

perifere områder med vis markedsintegration og social egalitet« (s. 60)!

Professor Emanuel Halicz, Warszawa, plæderer for, at den danske reaktion på en polsk opstand i 1863 skulle have bevirket, at den russiske regering stillede sig så negativt til Danmark, at den »tillod« prøjserne (og østrigerne) at vinde krigen 1864. Hvad manden ganske overser (og helt undlader at nævne) er det faktum, at zar Alexander II personligt tog til Berlin 10. juni 1864 og tvang Bismarck til at standse de territoriale krav ved Kongeåen. Helst havde han og den engelske chefforhandler ved Londonkonferencen, lord Russell, set grænsen lagt på linjen Slien-Dannevirke, men dansk stædighed (og dumhed) forhindrede dette. Rusland ville dog under ingen omstændigheder tolerere, at prøjserne fik magt over de danske stræder. Derfor afværgede zaren, at de tyske styrker fortsatte til Fyn som planlagt. (Kilde: N. P. Jensen: »Kampen om Sønderjylland 1864«).

I en bog som denne, hvor så mange forfattere beskæftiger sig med stort set de samme emner, kan overlapninger næppe undgås. Men her er gentagelsernes ophobning af et så pyramidalsk format, at man må konkludere, at redaktionen har svigtet sin opgave - hvis den overhovedet har haft noget klart billede af, hvad den gik ud på. Det samme gælder, som antydnet, korrekturen.

Der var en gang, da selv lærde forskere kunne ytre sig på dansk og ikke behøvede at stive en tilsyneladende vaklende selvfølelse af ved benyttelsen af et uforståeligt »institutlatin«, hvis eneste formål må være at vise, hvor højt de lærde er hævet over den gemene og uvidende hob.

Kort sagt: Hvad i alverden er meningen?

H. E. Sørensen

Julegave-ide

Hans Mikkelsen: Barselstue og Himmelstige: Samlede digte og salmer af Løjtdegnen Hans Mikkelsen (1720-96), ved Jens Bruun. Aabenraa 1991. 215 s., ill. Pris: 190 kr.

Det er en bog, som man både rives med og bliver klogere af. Forfatteren Hans Mikkelsen var skræddersøn fra Løgumklosteregnen. Han fik ikke andet i vuggegave end sit gode hoved, men det formåede han også at

udnytte. Som 23-årig blev den selvlærte mand degn i Løjt Kirkeby og blev i dette embede lige til sin død 53 år senere. Han virkede ikke blot som skoleholder, men også som klog mand, landmåler og digter. Om hans matematiske begavelse og evner som landmåler er fortalt i Sønderjysk Månedsskrift 1991 s. 195-200. Mikkelsens digte giver et festligt og spændende indblik i dagliglivet på Løjtland i 1700-årene. Vi færdes med ham i krostue og kirke til aftengilder og på gaden. Vi møder piger, der mister deres mødom, fruentimmer, der snykker snustobak, og storbønder, der snyder småkårsfolk. Det er både lystigt og sørgeligt - som livet selv. Et særligt afsnit udgøres af Hans Mikkelsens salmer, der især er inspireret af Brorson. Salmernes inderlige tone står i kontrast til Mikkelsens verdslige digtning, der er vittig, underfundig - og ikke altid helt stueren. Den smukt trykte bog giver et spændende indblik i et alsidigt begavet menneske i 1700-årene; det er en oplagt julegave til kulturhistorisk interesserede.

ia

Bomber - 50 år efter

Bombenatten den 18.-19. august 1942. En historisk skildring fra Holm. Udg. af Holm Sogneforænings lokalhistoriske arkiv. Red. Jens Sandvei. 40 s., ill. Forhandles af Nordborg Boghandel. Pris: 60 kr.

50 år efter at engelske flyvere kastede bomber over Nordals, er samlet en række beretninger - samtidige og senere. Et indledende afsnit fortæller om baggrunden for »bombenatten«, der ikke kostede menneskeliv, men medførte betydelige ødelæggelser.

Ikke underligt at denne begivenhed endnu huskes tydeligt, selvom »mange, mange mennesker har været udsat for ting, som var langt frygteligere«, som det udtrykkes i bogen. Bogens formål er at tjene som dokumentation for eftertiden af en lokal historisk begivenhed af usædvanlig art. Det er lykkedes, ikke mindst gennem de 25 fotografier og de samtidige beretninger, som giver det stærkeste indtryk af begivenheden.

hf

Næste nummer af månedsskriftet udsendes med postvæsenet den 14. januar 1993.

Sandbjerg slot

I 1671 skabte Christian V en ny dansk højadel af grever og baroner. De, der fik de nye titler, skulle helst båndlægge store godser som grevskaber eller baronier, så en standsmæssig levestof var sikret.

Mens kongeriget efterhånden fik mere end 30 grevskaber og baronier, holdt hertugdømmernes adel sig imidlertid tilbage. Grever og baroner ville Ahlefeldter, Brockdorfer og Rantzauer godt være, men de undlod stort set at oprette grevskaber eller baronier. I hertugdømmerne blev det ialt kun til ét grevskab (Schackenborg tæller ikke med, da det lå i de kongerigske enklaver).

Hertugdømmernes ene grevskab blev oprettet 1681-85 for den senere storkansler Conrad Reventlow og fik navnet »Reventlow«. Det var imidlertid en underlig størrelse. Principielt skulle et grevskab være et storgods på 2500 tønder hartkorn. »Reventlow« bestod alene af den tidligere hertugelige avlsgård Sandbjerg med godt et halvt hundrede bøndergårde under sig. Højt regnet kunne det sættes til en fjerdedel af den normale størrelse. Samtidig var grevskabet Reventlow det eneste i landet, der ikke rummede noget, der bare lignede et greveligt slot. Reventlowerne fik nok grevetitlen fra »Reventlow«, men de boede på deres kongerigske godser helt til lensgreve Christian Ditlev Reventlows død i 1775.

Greven efterlod sig tre sønner. De to af dem blev store navne i Danmarks hi-

storie. Christian Ditlev Frederik Reventlow og Johan Ludvig Reventlow er blandt hovedmændene bag landboreformerne og har også haft stor betydning for skolevæsenet og skovvæsenet.

Den mellemste bror Conrad Georg Reventlow spiller derimod ingen rolle i Danmarks historie, og han blev ikke regnet for alverden af sine slægtninge. For Sandbjerg er hans betydning imidlertid meget stor. Han overtog grevskabet Reventlow efter sin far og blev den første ejer nogensinde, der slog sig ned på Sandbjerg. Her gennemførte han sin egen landboreform, idet bønderne blev arvefæstere og herregården udstykket. Og her lod han 1787-88 omsider et slot opføre med Christian August Bohlsmann som arkitekt. Huset er raffineret, men lidt gammeldags i sin stil. Derimod var det helt i tidens ånd, at det blev lagt så naturskønt som muligt - lige ud til Alsund.

Efter Conrad Georg Reventlows død tilfaldt Sandbjerg broderen, og der blev atter stille på slottet. Ikke længe efter at lensløsningsloven fra 1919 førte til grevskabernes ophævelse, solgte slægten Sandbjerg til Knud Dahl. Han og hans kone Ellen Dahl hægede om stedet, som efter deres død blev skænket til Århus Universitet.

Litteratur

Danske Slotte og Herregårde, bind 16.

Claus Bjørn: Den gode sag, Gyldendal 1992.